

Підтримку надає:



Федеральне міністерство
продовольства і
сільського господарства

на підставі рішення
Німецького Бундестагу



Німецько-український
агрополітичний діалог

Агрополітичний звіт

APD/APB/14/2022

ОГЛЯД ДІЯЛЬНОСТІ ПРОЕКТУ АПД. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТОВУВАНИХ ПРОЕКТОМ ІНСТРУМЕНТІВ ДЛЯ КОНСУЛЬТУВАННЯ З ПИТАНЬ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ

Роман Корінець

Київ, жовтень 2022 року

Виконавці



Оперативний партнер



Про проєкт «Німецько-український агрополітичний діалог» (АПД)

Проєкт «Німецько-український агрополітичний діалог (АПД)» реалізується за підтримки Федеральним Міністерством продовольства та сільського господарства (BMEL) з 2006 року і наразі до 2024 року та за його замовленням через виконавця ТОВ ГФА Консалтинг Груп, а також робоче співтовариство, яке складається з ТОВ ІАК Аграр консалтинг (ІАК), Лейбніц-Інституту аграрного розвитку в країнах з перехідною економікою (ІАМО) та ТОВ АФЦ Агрікалчер енд Файненс Консалтантс. Реципієнтом проєкту виступає Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України «Дорада». При реалізації важливих заходів для розвитку ринку землі, використання державних земельних площ та приватизації АПД працює у кооперації з ТОВ з управління та реалізації земель (BVVG). Бенефіціаром проєкту виступає Міністерство аграрної політики та продовольства України.

Проєкт має підтримувати Україну в питаннях розвитку сталого сільського господарства, ефективної переробної промисловості та підвищення міжнародної конкурентоспроможності відповідно до принципів ринкової та регуляторної політик та з урахуванням потенціалу розвитку, який виникає в рамках Угоди про Асоціацією між ЄС та Україною. З цією метою Проєкт має надавати інформацію про німецький, зокрема, східнонімецький, а також міжнародний, європейський досвід з розробки рамкових аграрно-політичних умов, а також з організації відповідних аграрно-політичних установ.



www.apd-ukraine.de

Автор

Роман Корінець

Дисклеймер

Це дослідження публікується за відповідальності Німецько-українського агрополітичного діалогу (АПД). Будь-які точки зору та результати, висновки, пропозиції чи рекомендації в дослідженні належать авторам і не обов'язково збігаються з думкою АПД.

© 2022 Німецько-український агрополітичний діалог
Всі права захищено.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. КОРОТКИЙ ОПИС ПРОЄКТУ «НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ АГРОПОЛІТИЧНИЙ ДІАЛОГ» (АПД)	5
2. ПОЛІТИЧНЕ АГРОКОНСУЛЬТУВАННЯ: ПОНЯТТЯ, ПРАВО, ПРАКТИКА ...	7
2.1. Актуальність політичного консультування	7
2.2. Поняття політичного консультування	7
2.3. Правові аспекти агрополітичного консультування в Україні.....	9
2.4. Практика агрополітичного консультування в Україні	15
2.5. Агрополітичне консультування в інших країнах	18
3. АГРАРНА ПОЛІТИКА У КОНТЕКСТІ АГРОПОЛІТИЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ.....	24
3.1. Сутність аграрної політики	24
3.2. Аграрна політика України: довоєнні аспекти	25
3.3. Війна й аграрна політика	36
3.4. Аграрна політика: виклики майбутнього	40
4. АПД: АГРОПОЛІТИЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ.....	43
4.1. АПД: діяльність, актуальність, унікальність	43
4.2. АПД і війна	45
4.3. АПД і сільський розвиток.....	47
4.4. АПД й аграрна торгівельна політика	48
4.5. АПД як платформа для полілогу.....	50
4.6. Оцінка ефективності роботи АПД	51
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	59

ВСТУП

Теперішня аграрна політика перебуває під тиском декількох значних викликів.

Очевидно, що одним із найтривожніших є зовнішній – агресія росії проти України, що суттєво впливає на горизонти планування аграрної політики та пріоритетність завдань. Інші фактори «внутрішнього» характеру по'язані із запровадженням низки недавніх суспільних новацій, найсуттєвішими з яких є:

- децентралізація - передача значних повноважень та бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування; завершення формування територіальних громад;
- зняття мораторію на обіг земель сільськогосподарського призначення.

Отримання Україною статусу кандидата в члени ЄС теж стає важливим фактором впливу на формування та реалізацію української аграрної політики: викликом, що потребує адекватного відгуку та, водночас, можливістю переходу у більш високий, досконалий цивілізаційний стан як аграрної політики, так і суспільства, на загал.

Очевидно, що реакцією на існуючі виклики мають стати зміни в аграрній політиці.

Такі зміни потребують виваженої оцінки, зокрема із залученням успішного міжнародного досвіду та надання консультаційної підтримки в цій сфері, що є основним напрямом діяльності проекту Німецько-український агрополітичний діалог (АПД).

Враховуючи значні та часті зміни в системі розробки та впровадження аграрної політики в Україні протягом останніх десяти років, переформатуванням органів відповідальних за розробку аграрної політики, зміна сфер відповідальності різних державних органів та органів місцевого самоврядування, набуття все більшого значення організаціями громадянського суспільства та професійними об'єднаннями, посилення ролі наукового супроводу та обґрунтування, а також необхідності в адаптації програм навчання, потреби в агрополітичних консультаціях змінюються, як її спрямованість, так і підходи у консультуванні, постановці проміжних та кінцевих цілей.

Цей документ є оглядом діяльності Проекту «Німецько-український агрополітичний діалог (АПД)» у контексті української аграрної політики, зокрема, щодо використовуваних Проектом підходів та інструментів, їх ефективності та актуальності, а також спробою надати пропозиції щодо розвитку такої діяльності.

1. КОРОТКИЙ ОПИС ПРОЄКТУ «НІМЕЦЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ АГРОПОЛІТИЧНИЙ ДІАЛОГ» (АПД)

Загальна мета проекту АПД звучить наступним чином:

Аграрна політика України робить посиленй внесок у сприяння сталому та конкурентоспроможному сільському господарству та в комплексний розвиток сільських територій.

Цілі Проекту АПД:

- Політичні лідери, а також спеціалісти та керівники з аграрного сектору України та Німеччини мають зростаюче взаємне розуміння центральних питань аграрної політики.
- Передані ноу-хау застосовуються у процесі прийняття політичних рішень.

У цьому формулюванні підкреслюється, що АПД – це не одностороння передача інформації, а постійний діалог між українськими та німецькими відповідальними за прийняття рішень, а також спеціалістами та керівниками в аграрному секторі.

Очікувані/заплановані результати:

1. Використання можливостей щодо торгівлі аграрною продукцією з ЄС в результаті дії Угоди між Україною та ЄС про поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі (DCFTA) покращилося.
2. У співпраці з оперативним партнером проекту (Національною асоціацією сільськогосподарських дорадчих служб України) відбувається регулярний і обґрунтований обмін з питань розвитку сільських територій та відповідних інституційних рамок умов, включаючи посилення органів управління в окремих територіальних громадах (ТГ).
3. Ті, хто несе політичну відповідальність, а також спеціалісти та керівники в німецькому та українському аграрному секторі використовують АПД як платформу для обговорення центральних фахових питань сільського господарства, щоб орієнтуватися на досягнення сучасного та сталого рівня сільського господарства на економічному, науковому та соціальному рівні.

Цільові групи Проекту АПД

Традиційно АПД орієнтований на працівників Міністерства аграрної політики та продовольства та підпорядкованих йому установ та органів на національному та регіональному рівні, відповідальних за прийняття рішень. Ця основна орієнтація буде також збережена для 6-ї фази проекту. З концептуальних міркувань проект також звертатиметься до працівників інших міністерств, органів влади та адміністративних одиниць, а також підприємств та бізнес-асоціацій, які можуть безпосередньо сприяти реалізації запланованих АПД заходів.

Детально це наступні цільові групи:

- *Для робочої області аграрної торговельної політики:* працівники МАПП, уповноважені на прийняття рішень, а також Міністерства економіки, Міністерство закордонних справ та органів влади та установ громадянського суспільства та асоціацій, які займаються аграрною торговельною політикою та темами, які розглядаються з боку АПД.
- *Для робочої області з розвитку сільських територій:* працівники МАПП, уповноважені на прийняття рішень, а також Міністерства розвитку громад і територій України (МРГТ) та, на регіональному рівні, зокрема представники окремих обласних адміністрацій та територіальних громад, якщо вони відповідають за виконання актуальних запланованих заходів.
- *Для діалогової платформи:* співробітники Аграрного комітету, МАПП та, за потреби, інших міністерств та установ за обраними темами.

Окрім цих центральних цільових груп, АПД продовжує співпрацювати з іншими громадськими та державними установами. Зокрема, це стосується також малих та середніх сільськогосподарських підприємств у сільській місцевості та інших суб'єктів, пов'язаних із формуванням аграрної політики, торгівлею сільськогосподарською продукцією та розвитком сільських територій.

Партнери Проєкту

- Федеральне міністерство продовольства та сільського господарства Федеративної республіки Німеччина (BMEL).
- Міністерство аграрної політики та продовольства України (МАПП).
- GFA Consulting Group GmbH.
- Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України.

Сайт Проєкту АПД: <https://apd-ukraine.de>

Сторінка у Facebook: <https://www.facebook.com/APDUkraine>

E-mail: info@apd-ukraine.de

Тел.: +38 (066) 598-14-40

2. ПОЛІТИЧНЕ АГРОКОНСУЛЬТУВАННЯ: ПОНЯТТЯ, ПРАВО, ПРАКТИКА

2.1. Актуальність політичного консультування

Тема політичного консультування є як предметом практичної діяльності¹, так і предметом дослідження науковців різних країн², в тому числі пострадянських³.

У США успішно працює American Association of Political Consultants. Маючи понад 1600 членів, ААРС пропонує найкращі можливості для спілкування, непохитну відданість найвищим етичним стандартам і найцікавіші та передові освітні можливості, доступні сьогодні⁴.

European Association of Political Consultants⁵ серед своїх членів має також представників України⁶.

В Україні теж вдалося виявити декілька об'єднань у сфері політичного консультування, наприклад: Асоціація професійних політичних консультантів⁷, Українська Асоціація Політичного Консалтингу⁸.

2.2. Поняття політичного консультування

Існує чимало поглядів на сутність завдання та зміст політичного консультування.

Політичне консультування розглядають як сферу діяльності фахівців, які працюють в інтересах політиків, надають необхідну їм інформацію, сприяють виробленню тих чи інших політичних рішень, стратегій діяльності політиків для досягнення поставлених перед ними цілей⁹.

Політичне консультування, політичний консалтинг — одна зі сфер застосування технологій зв'язків з громадськістю, що полягає у наданні професійної допомоги політикам-практикам у вирішенні ними певних політичних завдань¹⁰.

Політичне консультування визначають як надання політичними консультантами послуг політичним діячам¹¹.

Результатом політичного консультування є надана послуга, яка може полягати в аналізі варіантів можливих дій в політичній ситуації, визначенні найбільш

¹ <https://managementconsulted.com/political-consulting-firms/>

² https://www.jstor.org/stable/j.ctv2n4w5r7.5#metadata_info_tab_contents

³ https://www.academia.edu/3613642/Современное_политическое_консультирование_СПб_ИВЭСЭП_Знание_2007_220_с

⁴ <https://theaapc.org/>

⁵ <https://www.eapc.eu/>

⁶ <https://www.eapc.eu/become-a-member/current-members/ukraine/>

⁷ <https://www.appc.org.ua/>

⁸ <https://www.facebook.com/uapolitconsult/>

⁹ https://studies.in.ua/politichn_tehnologiyi/2721-prichini-viniknennya-ta-zavdannya-politichnogo-konsultuvannya.html

¹⁰ https://uk.wikipedia.org/wiki/Політичне_консультування

¹¹ <https://studies.in.ua/polit-men-shpora/2620-model-ta-vidi-politichnogo-konsultuvannya.html>

раціональних, вигідних варіантів, розробці стратегії подальшої політичної діяльності і т.д.

Політичне консультування найчастіше пов'язане з виробленням стратегій політичної діяльності, з формуванням іміджу політиків, з виробленням можливих варіантів управлінських рішень і визначенням методів, за допомогою яких можливе досягнення перемоги в політичній конкурентній боротьбі.

Завданнями політичного консультування є:

- 1) уточнення проблем, які виникають у клієнта в області політичної діяльності або при взаємодії з політичним полем діяльності суспільства;
- 2) надання поточної допомоги клієнту в процесі вирішення проблемної ситуації;
- 3) визначення порад і рекомендацій;
- 4) формування для клієнта пакета з найбільш характерних і типових проблем.

Існує кілька моделей політичного консультування:

1. *Разове консультування* відбувається по невеликих проблемах, які не можуть надати значного впливу на роботу політичної організації, лідера чи іншого політичного об'єкта.
2. *Довгострокове консультування* відбувається на підставі договору, який укладають на 2-3 роки. У цьому випадку розробляється довгострокова програма з проблеми, протягом усього періоду втілення програми відбувається консультування клієнта.
3. *Групове консультування* здійснюється одночасно з декількома працівниками організації, які звертаються за консультативною допомогою.
4. *Індивідуальне консультування* має на меті навчання одного клієнта прийомам і методам політичної діяльності.

За ступенем трудомісткості розрізняють:

1. *Довідкові консультації*, які полягають в інформуванні політичних діячів з приводу питань, що їх цікавлять;
2. *Дослідницьку роботу*, що припускає вироблення стратегій, варіантів управлінських рішень, шляхів для досягнення цілей;

Послуги політичного консультування підрозділяються на *зовнішні і внутрішні*.

Зовнішні пов'язані з прогнозуванням політичної ситуації, з її оцінкою, визначенням тенденцій і т.д.

Внутрішні полягають у наданні допомоги з вироблення управлінських рішень, щодо підвищення авторитету політика, з розробки стратегій політичної діяльності і т.д.

Консультування щодо зовнішніх факторів направлено на оцінку перспектив, на аналіз даної політичної ситуації та ролі певних політичних сил. Консультування щодо внутрішніх факторів направлено на вироблення рекомендацій щодо їх зміни.

2.3. Правові аспекти агрополітичного консультування в Україні

Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Це визначено в статті 38 Конституції України¹².

У контексті того, що політичне консультування - одна зі сфер застосування технологій зв'язків з громадськістю, ключовим правовим документом у сфері політичного консультування є постанова Кабінету міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики»¹³, якою затверджено:

- Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики;
- Типове положення про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі державній адміністрації.

Застереження: у період воєнного стану на території України введено деякі обмеження щодо створення та діяльності громадських рад.

Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики визначає основні вимоги до організації і проведення органами виконавчої влади консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики.

Консультації з громадськістю проводяться з питань, що стосуються суспільно-економічного розвитку держави, реалізації та захисту прав і свобод громадян, задоволення їх політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів.

Результати проведення консультацій з громадськістю враховуються органом виконавчої влади під час прийняття остаточного рішення або в подальшій його роботі.

Консультації з громадськістю організовує і проводить орган виконавчої влади, який є головним розробником проекту нормативно-правового акта або готує пропозиції щодо реалізації державної політики у відповідній сфері державного і суспільного життя.

Інформація, пов'язана з організацією та проведенням консультацій з громадськістю, оприлюднюється у спеціально створеній рубриці "Консультації з громадськістю" офіційного веб-сайту органу виконавчої влади.

¹² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

¹³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text>

Органи виконавчої влади щороку складають **орієнтовний план проведення консультацій з громадськістю** з урахуванням основних завдань, визначених Програмою діяльності Кабінету Міністрів України, Державною програмою економічного і соціального розвитку України, планом законопроектних робіт та іншими документами, а також результатів проведення попередніх консультацій з громадськістю.

Інститути громадянського суспільства, можуть ініціювати проведення консультацій з громадськістю з питань, не включених до орієнтовного плану, шляхом подання відповідних пропозицій громадській раді або безпосередньо органу виконавчої влади.

Ініціювати проведення консультацій з громадськістю, не включених до орієнтовного плану, можуть також громадські ради.

Консультації з громадськістю проводяться у формі публічного громадського обговорення, електронних консультацій з громадськістю (безпосередні форми) та вивчення громадської думки (опосередкована форма).

В обов'язковому порядку проводяться консультації з громадськістю у формі публічного громадського обговорення та/або електронних консультацій з громадськістю щодо проектів нормативно-правових актів, які:

- стосуються конституційних прав, свобод та обов'язків громадян;
- стосуються життєвих інтересів громадян, у тому числі впливають на стан навколишнього природного середовища;
- передбачають провадження регуляторної діяльності у певній сфері;
- визначають стратегічні цілі, пріоритети і завдання у відповідній сфері державного управління (у тому числі проекти державних і регіональних програм економічного, соціального і культурного розвитку, рішення стосовно їх виконання);
- стосуються інтересів територіальних громад, здійснення повноважень місцевого самоврядування, делегованих органам виконавчої влади відповідними радами;
- визначають порядок надання адміністративних послуг;
- стосуються правового статусу громадських об'єднань, їх фінансування та діяльності;
- передбачають надання пільг чи встановлення обмежень для суб'єктів господарювання та інститутів громадянського суспільства;
- стосуються присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності, які за ними закріплені, об'єктам права власності, які належать фізичним особам, імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій;

- стосуються витрачання бюджетних коштів (звіти головних розпорядників бюджетних коштів за минулий рік).

Для організаційного забезпечення проведення публічного громадського обговорення орган виконавчої влади може утворювати *робочу групу*.

Для організації вивчення громадської думки з метою отримання об'єктивної та достовірної інформації орган виконавчої влади може відповідно до законодавства укладати договори з *дослідницькими організаціями, фахівцями, експертами, інститутами громадянського суспільства* про проведення на умовах відкритого конкурсу фахових, наукових соціологічних досліджень, спостережень, експрес-аналізу пропозицій різних соціальних груп населення та заінтересованих сторін.

Громадська рада при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі держадміністрації є *тимчасовим консультативно-дорадчим органом*, утвореним для сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації державної, регіональної політики.

Основними завданнями громадської ради є:

- сприяння реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами;
- сприяння врахуванню органом виконавчої влади громадської думки під час формування та реалізації державної, регіональної політики;
- сприяння залученню представників заінтересованих сторін до проведення консультацій з громадськістю та моніторингу результатів формування та реалізації державної, регіональної політики;
- проведення відповідно до законодавства громадського моніторингу за діяльністю органу виконавчої влади;
- здійснення *підготовки експертних пропозицій, висновків, аналітичних матеріалів* з питань формування та реалізації державної, регіональної політики.

До складу громадської ради можуть бути обрані представники громадських об'єднань, релігійних, благодійних організацій, творчих спілок, професійних спілок та їх об'єднань, асоціацій, організацій роботодавців та їх об'єднань, засобів масової інформації (далі - інститути громадянського суспільства), які зареєстровані в установленому порядку.

Закон України «Про державні цільові програми»¹⁴ передбачає, що основними стадіями розроблення та виконання державної цільової програми є: ініціювання розроблення державної цільової програми, розроблення та **громадське обговорення концепції програми**. Кабінет Міністрів України, центральні органи

¹⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text>

виконавчої влади, розвідувальні органи України, Національний банк України, Національна академія наук України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські ради, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації **можуть ініціювати** розроблення державної цільової програми, розробляти та *проводити громадське обговорення концепції програми*. Проект концепції державної цільової програми публікується в офіційних засобах масової інформації для громадського обговорення.

Незрозумілим залишається те, **чому обговорюватися може тільки проект концепції програми, а не проект самої програми**.

Як і те, чому таке **обговорення, виходячи з букви Закону, не є обов'язковим**.

Україна є республікою, відповідно до Конституції України¹⁵. **Верховна Рада України є важливим як об'єктом, так і суб'єктом політичного консультування**.

Закон України «**Про комітети Верховної Ради України**»¹⁶ передбачає таке, в частині консультування:

- Комітети з питань, віднесених до предметів їх відання, здійснюють погодження і *консультації* щодо призначення на посади та звільнення з посад керівників відповідних державних органів, що віднесені до предметів відання комітетів, та здійснюють інші погодження і *консультації* у випадках, передбачених законами. Процедура погодження і консультацій визначається спільним рішенням комітету і відповідного державного органу.
- Для розгляду на засіданнях комітетів питань, віднесених до предметів їх відання, можуть бути запрошені автори та ініціатори внесених законопроектів, *науковці, консультанти і експерти, фахівці-практики та інші особи*.
- Секретаріати комітетів здійснюють *організаційно-інформаційне, консультативно-правове, методичне забезпечення діяльності* комітетів, організацію проведення засідань комітетів, слухань у комітетах, роботи підкомітетів комітетів та діяльності членів комітету, що пов'язана з вирішенням питань, віднесених до предметів відання комітетів.

Комітет Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики¹⁷ є одним із ключових гравців аграрної політики.

При підготовці законопроектів та постанов з метою вивчення громадської думки та напрацювання виважених рішень Комітети Верховної Ради України можуть використовувати різні форми взаємодії зі стейкхолдерами. Однією з форм залучення експертного середовища до законопроектної функції, до якої часто не прикута увага

¹⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

¹⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%E2%F0#Text>

¹⁷ <https://komagropolit.rada.gov.ua/>

громадськості, є інститут позаштатних консультантів¹⁸, чия діяльність регулюється Положенням про позаштатного консультанта комітету Верховної Ради України, депутатської фракції (депутатської групи) у Верховній Раді України та в Апараті Верховної Ради України¹⁹.

Позаштатні консультанти можуть брати участь в роботі по розробці законопроектів, здійснювати експертизу законопроектів та готувати відповідні висновки, виявляти неузгодженість чинних законодавчих актів та готувати пропозиції щодо їх усунення, брати участь у вивченні практики застосування законодавчих актів, здійсненні моніторингу та аналізу їх політичних, економічних і соціальних наслідків, вивченні науково-практичних матеріалів з питань національного та зарубіжного законодавства²⁰.

Закон України «Про статус народного депутата України»²¹ передбачає, що на вимогу народного депутата посадові особи органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ та організацій зобов'язані забезпечити його *консультаціями відповідних фахівців* з питань депутатської діяльності і надати невідкладно, а за відсутності такої можливості - не пізніш як у п'ятиденний строк, необхідні інформацію і документацію.

Народний депутат може мати до тридцяти одного помічника-консультанта, правовий статус і умови діяльності яких визначаються цим та іншими законами та прийнятим відповідно до них Положенням про помічника-консультанта народного депутата²², яке затверджується Верховною Радою України. Помічник-консультант народного депутата України працює за строковим трудовим договором (на постійній основі чи за сумісництвом) або *на громадських засадах, що відкриває можливості для співпраці проєктів міжнародної технічної допомоги з народними депутатами України..*

Процеси децентралізації влади посилили роль органів місцевого самоврядування (ОМС). **Вироблення відповідальних рішень ОМС часто є результатом правильно налагодженого консультативного процесу.**

Закон України про місцеве самоврядування в Україні»²³, в частині консультування, передбачає таке:

- Використання інституту помічника-консультанта місцевої ради.
- Можливість використання різних форм громадського обговорення (громадських слухань, зборів громадян, інших форм консультацій з громадськістю).

¹⁸ <https://www.oporaua.org/article/parliament/23059-pozashtatni-konsultanti-komitativ-khto-voni>

¹⁹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/701/03-%D1%80%D0%B3#Text>

²⁰ <https://www.oporaua.org/article/parliament/23059-pozashtatni-konsultanti-komitativ-khto-voni>

²¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text>

²² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/379/95-%D0%B2%D1%80/sp:max50:nav7:font2#Text>

²³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

- Надання консультацій посадовими особами ОМС.
- Проведення консультативного опитування.
- Залучення спеціалістів, експертів до участі в роботі тимчасових контрольних комісій.
- Проведення місцевих референдумів.
- Члени територіальної громади мають право ініціювати розгляд у раді (в порядку місцевої ініціативи) будь-якого питання, віднесеного до відання місцевого самоврядування.

Органи місцевого самоврядування з метою більш ефективного здійснення своїх повноважень, захисту прав та інтересів територіальних громад можуть об'єднуватися в асоціації органів місцевого самоврядування та їх добровільні об'єднання. У статуті Асоціації ОТГ²⁴ передбачено низку заходів консультаційного характеру, що здійснює асоціація в інтересах своїх членів²⁵. Подібні положення є й у статуті Всеукраїнської асоціації громад²⁶.

Очевидно, що частиною процесу політичного консультування є політичні партії, оскільки політична партія - це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян - прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою *сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян*, бере участь у виборах та інших політичних заходах²⁷.

У період активної фази становлення ринку земель сільськогосподарського призначення, важливого значення набуває консультування у цій сфері.

Стаття 190 Земельного кодексу України (**Громадський контроль за використанням та охороною земель**)²⁸, встановлює, що Громадський контроль за використанням та охороною земель здійснюється громадськими інспекторами, які призначаються відповідними органами місцевого самоврядування і діють на підставі положення, затвердженого центральним органом виконавчої влади по земельних ресурсах. На сьогодні відповідне положення поки що не затверджене, а громадських інспекторів не існує²⁹.

²⁴ <https://hromady.org/>

²⁵ <https://hromady.org/wp-content/uploads/2021/09/%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%90-%D0%A0%D0%95%D0%94%D0%90%D0%9A%D0%A6%D0%AF-%D0%A1%D0%A2%D0%90%D0%A2%D0%A3%D0%A2%D0%A3-07.07-1.pdf>

²⁶ <https://drive.google.com/file/d/1QwDnAR5cUvyrnp-60B3TSG4VXf9YawSt/view>

²⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

²⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

²⁹ <http://mego.info/%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F-190-%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C-%D0%B7%D0%B0-%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%D0%BC-%D1%82%D0%B0-%D0%BE%D1%85%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D1%8E-%D0%B7%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%8C>

Громадський контроль за використанням та охороною земель на даний час може здійснюватися в рамках громадського контролю у галузі охорони навколишнього природного середовища. Законодавчою основою для здійснення такого контролю є Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища"³⁰ та Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України №88 від 27.02.2002 "Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля"³¹.

Громадські інспектори мають право здійснювати громадський контроль за дотриманням, зокрема, земельного законодавства, проте спільно з працівниками органів Мінприроди чи інших державних органів, які здійснюють контроль за охороною, раціональним використанням та відтворенням природних ресурсів, а також органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування³².

2.4. Практика агрополітичного консультування в Україні

Системних досліджень, що стосуються агрополітичного консультування в Україні, вивити не вдалося. Як правило, консультування в аграрній сфері розглядається з позицій фахового консультування представників аграрного підприємництва.

Практика агрополітичного консультування в Україні є частиною процесу політичного консультування.

За суб'єктністю агрополітичне консультування в має дещо ширший характер, ніж перелічені вище суб'єкти. Сюди ще слід додати:

- проекти і програми міжнародної технічної допомоги;
- спеціальні дорадчі органи при органах влади (часто створювані за підтримки проектів міжнародної технічної допомоги).

Декілька прикладів спеціальних дорадчих утворень при органах влади: Консультативна рада з питань місцевого самоврядування Верховної Ради України³³, Комісія з питань аграрної політики при Президентові України³⁴, Офіс підтримки реформ при Мінагрополітики³⁵, Міжвідомча координаційна рада з питань розвитку

³⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

³¹ <http://mego.info/%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F-190-%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C-%D0%B7%D0%B0-%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%D0%BC-%D1%82%D0%B0-%D0%BE%D1%85%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D1%8E-%D0%B7%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%8C>

³² <http://mego.info/%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F-190-%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C-%D0%B7%D0%B0-%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%D0%BC-%D1%82%D0%B0-%D0%BE%D1%85%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D1%8E-%D0%B7%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%8C>

³³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246/09-%D1%80%D0%B3#Text>

³⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/182/99#Text>

³⁵ <https://minagro.gov.ua/npa/nakaz-minagropolitiki-pro-utvorennya-ofisu-pidtrimki-reform-pri-ministerstvi-agrarnoi-politiki-ta-prodovolstva-ukraini-zmineno?nid=21848>

сільських територій при Кабінеті Міністрів України³⁶, Робоча група з питань розвитку сільських територій при Мінагрополітики³⁷, Робоча робочої групи з питань розвитку бджільництва³⁸, Науково-експертна рада Мінгарополітики³⁹.

Інколи спеціальні дорадчі утворення складаються тільки з представників органів влади, але, при цьому, вони, для виконання покладених на неї завдань, можуть утворювати робочі групи та залучати в установленому порядку до участі в їх роботі посадових осіб органів місцевого самоврядування, представників громадськості, вчених і фахівців⁴⁰.

- наукові та освітні організації та установи з їхніми розробками політичних рекомендацій для органів влади;
- міжурядові комісії⁴¹, міжнародні групи, комітети.

Власна практика автора цієї роботи дає підстави для твердження, що *Громадські ради при Мінагрополітики*⁴² скоріше є формальністю, аніж дієвим органом політичного консультування, в першу чергу, через недосконалість правового регулювання процедур створення таких рад.

Чи не найуспішнішим проектом агрополітичного консультування була *Комісія з аграрної політики при Президентіві України*. Феномен її успішності можна пояснити декількома факторами:

- аграрна політика перебувала на етапі становлення, тому у політиків та чиновників був попит на агрополітичні консультаційні послуги;
- вплив агрохолдингів на агрополітику ще не був визначальним, а політики, чиновники були готові сприймати різні варіанти політики;
- Комісія мала доволі значний ступінь незалежності від впливу політиків;
- високий суспільний статус Комісії надавав можливість доступу до інформації з перших рук, а також доступу до осіб, що формували аграрну політику чи впливали на неї;
- високий суспільний статус Комісії також гарантував обов'язковість розгляду експертних рекомендацій органами влади;
- добре фінансування роботи секретаріату Комісії, насамперед міжнародними організаціями, дозволяло залучати найкращих як вітчизняних, так і зарубіжних експертів, а вплив на підбір кадрів політиків і чиновників, як і міжнародних організацій був мінімальним;

³⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1124-2008-%D0%BF#Text>

³⁷ <https://minagro.gov.ua/npa/nakaz-minagropolitiki-pro-utvoremya-robochoi-grupi-z-opratsyuvannya-proektiv-rozvitku-silskikh-teritoriy>

³⁸ <https://minagro.gov.ua/news/vidbulosya-cherhove-zasidannya-robochoyi-grupi-z-pitan-rozvitku-bdzhilnictva>

³⁹ <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0270730-12/sp:max50:nav7:font2#Text>

⁴⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246/09-%D1%80%D0%B3#Text>

⁴¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/503-2020-%D0%BF/sp:max50:nav7:font2#n13>

⁴² <https://minagro.gov.ua/tag/gromadska-rada>

- високий статус Комісії приваблював різні організації, в тому числі міжнародні, до співпраці з нею. Як наслідок, Комісія стала чи не головним дискусійним майданчиком для експертного обговорення різних аспектів аграрної політики.

Інші консультативні експертні утворення у сфері аграрної політики не мали і не мають значного впливу на її характер та якість.

Проекти і програми, агентства міжнародної технічної допомоги в останні роки практично самоусунулися від агрополітичного консультування, хоча, за визначенням, мали б цим займатися. Або зосередилися на вирішенні другорядних питань.

Рекомендації закладів *офіційної аграрної науки* зі зростанням впливу на аграрну політику агрохолдингів, як правило ігнорувалися органами влади. Та й такі рекомендації не завжди мають найвищу якість або, подекуди орієнтуються на обґрунтування якоїсь офіційної позиції, а не на пошук істини.

Очевидно, що *політичні партії теж варто розглядати як частину системи агрополітичного консультування*. Та, виходячи з тексту базових і передвиборних програм політичних партій та блоків, неможливо представити цілісну картину розвитку аграрного сектора, стратегічні пріоритети і часові рамки їх реалізації⁴³ більшості партій, в тому числі правлячих⁴⁴. А партії, що іменують себе як аграрні⁴⁵, вже багато років залишаються на узбіччі більшості агрополітичних процесів.

Фаворитизм є також однією із ознак середовища агрополітичного консультування. «Експертами» у сфері аграрної політики подекуди стають люди тільки за приналежність до політичної сили чи бізнес-угруповання, а не за фаховість.

Дорадництво теж можна розглядати як частину системи агрополітичного консультування, оскільки, відповідно до *Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність»*, надання дорадчих послуг органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування з питань підготовки та реалізації планів соціально-економічного розвитку, формування громадянського суспільства є одним із основних завдань дорадчої діяльності⁴⁶. За зрілої системи дорадництва, цінність її у забезпеченні зв'язків між тими, хто формує політику, і тими, на кого вона спрямована.

Суттєвим фактором, що впливає на формування системи політичного агроконсультування є невизначеності в аграрній політиці, насамперед, відсутність державної стратегії аграрної політики. У цій ситуації політичні агроконсультанти потрібні, як правило, або для обґрунтування політичних рішень у колі великого агробізнесу для просування власних інтересів. Агроконсультування на захист суспільних інтересів залишається неоплачуваним запитом, зокрема, через слабкість

⁴³ <https://www.unian.ua/politics/66673-partiji-uchasniki-viboriv-nesut-pro-agrarni-pitannya-abischo.html>

⁴⁴ <https://sluga-narodu.com/program/>

⁴⁵ <https://www.chesno.org/post/4043/>

⁴⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15#Text>

організацій ММСП, тому не приваблює більшість консультантів, залишаючись справою громадської активності, а не професійної діяльності.

Практично, в Україні відсутнє незалежне системне агрополітичне консультування як вид діяльності на конкурентному ринку.

2.5. Агрополітичне консультування в інших країнах

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСД) рекомендує ще більше залучати громадян до всіх етапів політичного циклу в країні. Це можуть бути як форми громадських рад при органах влади, так і більш глобальні ініціативи на кшталт громадянських асамблей чи місцевих об'єднань. Це надасть громадянам можливість краще представляти свої інтереси та підвищить рівень довіри до влади⁴⁷.

ОЕСР визначила 12 моделей дорадчих процесів, згрупованих за чотирма типами цілей:

1. інформовані рекомендації громадян щодо питань політики;
2. думка громадян щодо питань політики;
3. інформована громадянська оцінка результатів голосування;
4. постійні дорадчі моделі⁴⁸.

На основі зібраних доказів і у співпраці з міжнародними практиками з уряду, громадянського суспільства та науковців ОЕСР визначила загальні принципи, якими можуть керуватися політики під час впровадження таких процесів⁴⁹.

Широкі політичні консультації щодо Спільної аграрної політики (САП) є звичною практикою ЄС⁵⁰. Мета полягала в тому, щоб узагальнити наявні дані щодо ефективності САП, витягти уроки з впровадження останньої реформи, провести структурований діалог, підтвердити поточні труднощі на той час і передбачити потреби в модернізації та спрощенні САП⁵¹. Такі консультації є тривалими в часі⁵² та відкритими⁵³. Відкритими є і результати таких консультацій⁵⁴.

Громадські консультації щодо національної аграрної політики в країнах ЄС. Приклад Мальти: «Сільськогосподарська політика для Мальтійських островів на 2018-2028 рр. має на меті забезпечити чіткі напрямки для всіх відповідних зацікавлених сторін, починаючи від державних установ, залучених до сертифікації, отримання дозволів і прийняття рішень, до приватних організацій, безпосередньо залучених до

⁴⁷ <https://prosvita.nazk.gov.ua/blog/gromadski-rady-dlya-chogo-potribni-ta-yak-pratsyuyut-v-ukrayini>

⁴⁸ <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/339306da-en/index.html?itemId=/content/publication/339306da-en>

⁴⁹ <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/339306da-en/index.html?itemId=/content/publication/339306da-en>

⁵⁰ <http://traditom.eu/es/noticias/article/commission-launches-consultation-on-modernising-and-simplifying-the-common-agricultural-policy-cap-1/>

⁵¹ <https://ec.europa.eu/info/consultations/modernising-and-simplifying-common-agricultural-policy>

⁵² <https://www.europarc.org/wp-content/uploads/2017/04/S.Petrosillo-EUROPARC-Fed.-CAP-consultation.pdf>

⁵³ <https://ec.europa.eu/info/consultations/modernising-and-simplifying-common-agricultural-policy#about-this-consultation>

⁵⁴ <https://ec.europa.eu/info/consultations/modernising-and-simplifying-common-agricultural-policy#consultation-outcome>

сільськогосподарського сценарію, які мають намір інвестувати або диверсифікувати свій бізнес. Головною ціллю цієї аграрної політики було визначено «бачення» сільськогосподарського сектора Мальти, яке було узгоджено між державними установами, представниками приватного сектору та фермерської спільноти.⁵⁵

У країнах «старої» Європи відшліфовані роками механізми політичних консультацій. Одним із таких механізмів є сільськогосподарські палати, членами яких, як правило є власники земель сільськогосподарського та лісогосподарського призначення, оператори сільського господарства та члени їх родин⁵⁶.

Наприклад, завданням Сільськогосподарської палати землі Північний Рейн-Вестфалія визначено просування та підтримка сільського господарства та тих, хто в ньому працює, а також зміцнення сільських територій⁵⁷. В Австрії основними завданнями Сільськогосподарської палати Австрії є підтримка членів, представництво перед державою та іншими професійними групами, а також участь у державних завданнях. Зокрема, це включає такі завдання:

- Підготовка пропозицій та звітів для органів влади, особливо щодо проектів законів та надання права голосу при направленні представників до організацій.
- Сприяння співпраці між сільськогосподарськими палатами та відносинам із сільськогосподарськими кооперативами.
- Виконання адміністративних завдань для державних органів
- Міжнародна співпраця в адвокації⁵⁸.

У постсоціалістичних країнах, що на сьогодні є членам ЄС, теж існують сільськогосподарські палати, але їхній вплив на аграрну політику та якість агрополітичного консультування не є однозначним. Створені за іншим принципом, аніж аграрні палати «старої» Європи, вони не завжди є «голосом» більшої частини тих, хто зайнятий у сільському господарстві⁵⁹.

Сільськогосподарські палати в інших країнах постсоціалістичного простору не відіграють якоїсь суттєвої ролі у впливі на аграрну політику.

У міністерствах, чия діяльність пов'язана із сільським господарством, створюються структурні підрозділи комунікації та промоції, чийм завданням є координація інформаційної, комунікаційної та промоційної діяльності, інформування громадськості про діяльність міністерства, а також за інформування міністерства про

⁵⁵https://meae.gov.mt/en/public_consultations/msdec/pages/consultations/publicconsultationonthenationalagriculturalpolicyforthemalteseislands20182028.aspx

⁵⁶<https://www.oesterreich.com/de/wirtschaft/interessensvertretungen/landwirtschaftskammer-lk>

⁵⁷<https://www.landwirtschaftskammer.de/wir/index.htm>

⁵⁸<https://www.oesterreich.com/de/wirtschaft/interessensvertretungen/landwirtschaftskammer-lk>

⁵⁹https://www.euractiv.com/section/all/short_news/czech-farmers-plan-massive-protests-against-new-cap-green-deal/

сприйняття громадськістю політики, яку проводить міністерство/міністр⁶⁰. Подібні підрозділи є і в структурі Мінагрополітики України⁶¹.

Співпраця міністерства /міністра з професійними аграрним організаціями має плановий характер. Прикладом може служити Програма співпраці міністра сільського господарства та сільського розвитку з неурядовими організаціями та суб'єктами, зазначеними у Законі про громадську та волонтерську діяльність на 2021-2023 роки⁶² Міністерства сільського господарства та розвитку села Польщі.

Основна мета такої співпраці - створення основи для ефективної та результативної співпраці Міністра сільського господарства та сільського розвитку з неурядовими організаціями, включаючи визначення цілей, принципів та пріоритетів цієї співпраці та шляхів її реалізації, щоб що можна створювати кращі рішення, враховуючи потреби всіх зацікавлених сторін і орієнтовані на реалізацію загального блага. Програма також зробить значний внесок у реалізацію місії та бачення Міністерства сільського господарства та сільського розвитку, згідно з яким Міністерство має бути професійним, сучасним, ефективним та громадянським. орієнтований офіс, який виконує завдання на найвищому рівні професійним персоналом.

Детальні цілі Програми:

1. Підвищення якості співпраці Міністерства з громадськими організаціями на засадах субсидіарності, суверенітету сторін, партнерства, ефективності, чесної конкуренції та прозорості, рівних можливостей.
2. Більше залучення НУО та громадян до процесу формування державної політики.
3. Поширення передового досвіду у сфері співпраці з неурядовими організаціями.

Принципи співпраці. Співпраця Міністра з громадськими організаціями відбувається на основі засад співпраці, які викладені у законі про громадську користь і волонтерську діяльність (Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie z dnia 24 kwietnia 2003 r⁶³), це:

- ПРИНЦИП СУБСИДІАРНОСТІ - проблеми повинні вирішуватися на якомога нижчому, відповідному соціальному рівні. Завдяки цьому люди, які зазнають труднощів, можуть впливати на їх подолання. Водночас це призводить до обмеження втручання адміністрації до необхідного виміру. Цей принцип також є гарантією соціальної участі в процесі прийняття рішень і співуправління.
- ПРИНЦИП СУБСИДІАРНОСТІ СТОРІН - у тому, що сторони мають право на самостійність і окремість у визначенні та пошуку шляхів вирішення проблем і завдань. У випадку відносин між державою та неурядовими організаціями це означає, що обидві сторони повинні поважати свою незалежність у діях.

⁶⁰ <https://www.gov.pl/web/agriculture/department-of-communication-and-promotion2>

⁶¹ <https://minagro.gov.ua/pro-nas/struktura>

⁶² <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-resortowe/przyjecie-programu-wspolpracy-ministra-rolnictwa-i-rozwoju-wsi-z-35824618>

⁶³ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20030960873>

- ПРИНЦИП ПАРТНЕРСТВА - базується на тісній співпраці державного управління та неурядових організацій, які переслідують спільні цілі на благо суспільства. Відповідно до цього принципу передбачається наявність ефекту синергії, згідно з яким сумісна діяльність гарантує досягнення найкращого результату.
- ПРИНЦИП ЕФЕКТИВНОСТІ - державні кошти повинні витратитися раціонально. Це означає свідоме і цілеспрямоване, економне і планомірне використання довірених ресурсів. Суть цього принципу полягає у виборі найбільш ефективного методу землеробства для досягнення найякісніших результатів.
- ПРИНЦИП СПРАВЕДЛИВОЇ КОНКУРЕНЦІЇ - базується на припущенні, що як інституції, що представляють державну адміністрацію, так і неурядові організації мають рівні можливості та однакові права у змаганні за можливість виконання певного державного завдання. Послідовне дотримання цього принципу полегшує вибір найкращого підрядника. Цей принцип передбачає уникнення конфлікту інтересів.
- ПРИНЦИП ОГОЛОШЕННЯ - передбачає взаємне та достовірне інформування сторін про заплановані напрямки діяльності, що сприяє формуванню взаємної довіри та створенню партнерських відносин.
- Крім того, співпраця міністра з неурядовими організаціями має ґрунтуватися на ПРИНЦИПІ ВЗАЄМНОСТІ. Це означає, що урядова сторона зобов'язується застосовувати встановлені партнерські правила співпраці. Водночас від громадських організацій очікують забезпечення високих стандартів якості своєї діяльності, раціонального використання довірених коштів, диверсифікації джерел фінансування, достовірності поданих даних і фактів, передбачуваності та послідовності в діяльності, координації діяльності та готовності відкриті та змістовні думки щодо діяльності з боку державного управління.

Слід наголосити, що форми співробітництва теж визначені законом Польщі про суспільно корисну та волонтерську діяльність» (Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie z dnia 24 kwietnia 2003 r⁶⁴).

Програма визначає дві основні категорії співпраці між міністром та неурядовими організаціями :

такі форми співпраці як:

- 1) консультування з громадськими організаціями щодо напрямів діяльності та розроблених у Міністерстві проектів нормативних актів та інших документів;
- 2) створення думок та дорадчих органів, у т.ч від представників неурядового сектору;
- 3) підтримка заходів, організованих неурядовим сектором, шляхом надання почесного патронату Міністру;

⁶⁴ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.aspx?id=wdu20030960873>

4) інші форми (наприклад, конференції / семінари тощо).

Фінансовий напрям, що включає про доручення громадським організаціям виконання громадських завдань та перерахування субсидій. Він включає, серед інших такі форми співпраці як:

- 1) доручення або підтримка виконання державного завдання з наданням субвенції для фінансування (співфінансування) його виконання - відкриті конкурси;
- 2) реалізація заходів/проектів, що фінансуються Європейським Союзом (ЄС).

Співпраця Міністра з неурядовим сектором також відбувається *шляхом діалогу* в рамках різноманітних думок та дорадчих органів, у яких вони беруть участь, зокрема, представники неурядових організацій. До них належить, зокрема, Рада з питань сільського господарства та органічного виробництва. Рада складається з представників підрозділів, які підпорядковуються або контролюються міністром, університетів, уповноважених підрозділів сертифікації в органічному землеробстві та галузевих організацій, що займаються органічним землеробством. До завдань Ради входить:

- 1) надання висновків, консультування та представлення пропозицій щодо системних рішень в органічному землеробстві, зокрема у сфері органічного виробництва та переробки, та звітування про ініціативи щодо цього;
- 2) підтримка проектів, спрямованих на розвиток органічного землеробства у сфері виробництва та переробки, а також ринку органічних продуктів харчування;
- 3) надання висновків, консультування та представлення пропозицій щодо рішень, діяльності та досягнення цілей, викладених у Рамковому плані дій для органічних продуктів харчування та сільського господарства в Польщі.

Громадські ради є популярним механізмом агрополітичного консультування в Росії⁶⁵, Казахстані⁶⁶.

Суттєвим гравцем у агрополітичному консультуванні постсоціалістичних країнах, у країнах з нестабільними політико-економічними системами залишається міжнародні організації, проекти міжнародної технічної допомоги. Наприклад, низка Агрополітичних діалогів (АПД), окрім України, працюють в рамках Двосторонньої коопераційної програми (ДКП) Федерального міністерства продовольства та сільського господарства Німеччини (BMEL) в Бразилії, Казахстані, Китаї, Монголії, на Західних Балканах⁶⁷.

Більшість форм і методів співпраці між владою та аграрними недержавними організаціями, що використовуються іншими країнами, присутні й в Україні. За

⁶⁵ <https://apkrb.info/ministerstvo/koordinacionnye-i-soveshchatelnye-organy/obshchestvennyy-sovet&prev=search&pto=aue>;
<https://agro.cap.ru/about/koordinacionnie/obschestvennij-sovet&prev=search&pto=aue>;
<https://docs.cntd.ru/document/551819697&prev=search&pto=aue>

⁶⁶ https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33310163

⁶⁷ <https://apd-ukraine.de/ua/1474-agropolitichni-dialogi-z-riznikh-krajin-zustrilisya-dlya-obminu-dosvidom-v-berlini>

винятком доручення громадським організаціям виконання громадських завдань та перерахування субсидій. Такий напрям співпраці міністерства з громадськістю на практикується в Україні. ***Ключовою відмінністю є якість такої співпраці, що впливає й на якість агрполітичного консультування та відображається на якості аграрної політики.***

3. АГРАРНА ПОЛІТИКА У КОНТЕКСТІ АГРОПОЛІТИЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ

3.1. Сутність аграрної політики

У широкому розумінні політика — визначена частина, програма або напрям такої діяльності, сукупність засобів (інструментів) та методів для реалізації певних стратегічних інтересів задля досягнення визначених (суб'єктом політичного процесу) цілей в певному соціальному середовищі⁶⁸.

«Хто чого досягає, коли і як»⁶⁹ - чи не найкоротше визначення політики.

Існує й чимало тлумачень аграрної політики, зокрема:

- *Аграрна політика* – стратегічно зорієнтовані і здійснювані політично-правові, соціально-економічні, організаційно-управлінські заходи щодо сільського господарства, аграрних та земельних відносин⁷⁰.
- *Аграрна політика* – курс та система заходів, спрямованих на інтенсивний розвиток продуктивних сил села, вдосконалення або докорінну зміну існуючих там форм власності, на поліпшення умов життя й побуту його мешканців, на забезпечення сировиною промисловості та ін. Аграрна політика держави є важливим складовим елементом соціально-економічної політики держави і передбачає наукове обґрунтування стратегії і тактики розвитку аграрних відносин, економічне обґрунтування шляхів розвитку села⁷¹.
- Аграрна політика — стратегічний курс держави та система заходів, спрямованих на ефективний та збалансований розвиток продуктивних сил села, вдосконалення або докорінну зміну наявних форм власності, на поліпшення умов життя й побуту його мешканців, забезпечення сировиною харчової та переробної промисловості та ін.⁷².
- Аграрна політика – це політика, спрямована на *динамічний* і ефективний розвиток не тільки аграрного виробництва, але й забезпечення на цій основі зростання життєвого рівня населення⁷³.
- Аграрну політику визначають як діяльність держави, спрямовану на створення господарсько-фінансових і політичних умов в аграрному секторі, яка реалізується шляхом впливу на економічні процеси, що відбуваються через форми і методи , найбільш впливові в області аграрної економіки. Аграрна політика представляє собою упорядковану діяльність держави і

⁶⁸ https://uk.wikipedia.org/wiki/Політика#cite_note-1

⁶⁹ https://uk.wikipedia.org/wiki/Політика#cite_note-1

⁷⁰ https://esu.com.ua/search_articles.php?id=42561

⁷¹ https://uk.wikipedia.org/wiki/Аграрна_політика

⁷² https://vue.gov.ua/Аграрна_політика

⁷³ <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=211>

санкціонованих нею суспільно-правових інститутів по формуванню культурних, соціальних, правових і економічних умов життя сільського населення⁷⁴.

- Аграрна політика описує набір законів, що стосуються вітчизняного сільського господарства та імпорту іноземної сільськогосподарської продукції... Сільськогосподарська політика використовує заздалегідь визначені цілі, завдання та шляхи, встановлені особою чи урядом з метою досягнення певного результату на користь особи(ів), суспільства та економіки країни в цілому⁷⁵.

У контексті цієї роботи важливим визначення аграрної політики, що використовується в ЄС.

Спільна аграрна політика (САП) це партнерство між суспільством і сільським господарством, яке забезпечує стабільне постачання продовольства, гарантує дохід фермерів, захищає навколишнє середовище та підтримує життєдіяльність сільських територій.

Отже, САП стосується продуктів харчування, навколишнього середовища та сільської місцевості⁷⁶.

3.2. Аграрна політика України: довоєнні аспекти

Очевидно, що аграрна політика має знайти відображення у документа- таких, як стратегії, програми, закони.

Чи не єдиним дієвим на теперішній час документом аграрної політики є Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України»⁷⁷.

У преамбулі Закону записано, що він «визначає основи державної політики у бюджетній, кредитній, ціновій, регуляторній та інших сферах державного управління щодо *стимулювання* виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного ринку, а також забезпечення продовольчої безпеки населення».

Водночас, є очевидним, що цей документ є «статичним» - він не відображає динаміки аграрної політики, її цілей, завдань, індикаторів, тобто програмного підходу до політики.

На теперішній час не існує жодного спеціального програмного документу у частині аграрної політики.

Останніми з таких документів чинними були:

⁷⁴ <http://www.lekcii.com.ua/text/open.906.html>

⁷⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Agricultural_policy

⁷⁶ https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy_en

⁷⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>

- Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року⁷⁸;
- Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року;
- Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року.⁷⁹

З певною «натяжкою» такими документами можна вважати:

- Концепцію Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року⁸⁰;
- Концепція розвитку сільських територій, яка не передбачала відповідної державної програми. Реалізація Концепції розрахована на період до 2025 року.

Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року мала виконати такі основні завдання:

- створення організаційно-правових та соціально-економічних умов для комплексного розвитку сільських територій, наближення та вирівнювання умов життєдіяльності міського та сільського населення;
- підвищення рівня ефективної зайнятості, посилення мотивації сільського населення до розвитку підприємництва у сільській місцевості як основної умови підвищення рівня життя населення;
- підтримка конкурентоспроможності аграрного сектору в умовах інтеграції України у світовий економічний простір;
- подолання стихійності та тінізації аграрного ринку;
- створення екологічно безпечних умов для життєдіяльності населення, збереження навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів, особливо земель сільськогосподарського призначення.

У документі відзначалося, що складна економічна і соціальна ситуація на селі зумовлена:

- невідповідністю програм реформування економіки сільського господарства і результатів їх виконання визначеним соціальним пріоритетам;
- невизнанням при формуванні бюджетної політики об'єктивної нерівності умов відтворення сільськогосподарського виробництва порівняно з іншими галузями і сферами діяльності, що спричинено сезонністю виробництва, залежністю від природно-кліматичних умов, довготривалістю виробничих циклів і відповідно уповільненим оборотом капіталу;
- незадовільним законодавчим забезпеченням та захистом прав власності селян на землю і майно;

⁷⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-15#Text>

⁷⁹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80#Text>

⁸⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80#Text>

- недостатнім рівнем фінансової підтримки сільськогосподарського виробництва та соціальної сфери села;
- недостатнім стимулюванням впровадження інноваційних технологій та інвестицій в агропромислове виробництво;
- відсутністю паритетних економічних відносин між аграрним сектором та іншими галузями економіки;
- недостатнім рівнем державної підтримки облаштування сільських територій;
- передачею об'єктів соціальної сфери сільськогосподарських підприємств до державної та комунальної власності без належного фінансування їх утримання;
- відсутністю умов для підвищення рівня продуктивної зайнятості, створення додаткових робочих місць у сільській місцевості та підвищення рівня доходів;
- недостатнім рівнем розвитку інфраструктури аграрного ринку, тінізацією та монополізацією каналів реалізації сільськогосподарської продукції;
- проведенням неефективної державної політики щодо створення умов для розвитку кооперативних та інших некомерційних об'єднань сільськогосподарських товаровиробників у сфері заготівлі, переробки, реалізації продукції та фінансового і транспортного обслуговування товарних потоків;
- відсутністю інформаційного забезпечення сільського населення з питань господарювання в ринкових умовах.

Ні Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року», ні Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року не досягли поставленої мети. Насамперед через неналежне фінансування передбачених заходів, що можна вважати наслідком переважаючого інтересів великого аграрного бізнесу, який дуже добре представлений в органах влади, над інтересами сільськогосподарських ММСП та сільських громад.

У Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р, відзначається, що «аграрний сектор України, базовою складовою якого є сільське господарство, ...формує соціально-економічні основи розвитку сільських територій».

У Стратегії записано, що принципами розвитку аграрного сектору у сфері організації аграрного виробництва є:

- збалансованість його розвитку за економічними, соціальними та екологічними критеріями (тобто, фактично визнається концепція сталого сільського розвитку);
- створення умов для формування заінтересованого в довгостроковому ефективному господарюванні відповідального користувача (власника) землі;

- розвиток різних форм господарювання за умови пріоритетності формування господарств, що мають велику соціально-економічну роль для сільських громад.

Насправді ж, Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року не спричинила бодай якогось позитивного впливу на розвиток аграрної економіки, її існування не стримало зміцнення великих агроформувань. Як і Концепція розвитку сільських територій на сільський розвиток. Зокрема, через їхню ресурсну незабезпеченість.

3 березня 2021 року постановою № 179 Кабінет Міністрів України затвердив Національну економічну стратегію на період до 2030 року⁸¹. Одним із ключових напрямів розвитку національної економіки визнано «Напрямок 9. Агропромисловий сектор та харчова промисловість».

Візія напрямку: Україна — один з глобальних центрів продовольчої безпеки, світовий лідер з постачання продуктів харчування з високою доданою вартістю та технологічно інтенсивних сервісів для агропромислового сектору.

Стратегічні цілі за «Напрямок 9. Агропромисловий сектор та харчова промисловість»:

- забезпечення проведення стимулюючої та дорадчої аграрної політики;
- забезпечення гравців ринку якісною інфраструктурою (земля, зрошувальні системи, фінанси, освіта та наука, транспорт, потужності зберігання);
- створення умов для виробників щодо можливості забезпечення доступними матеріально-технічними ресурсами;
- збалансування виробництва високо- та низькомаржинальних продуктів для збільшення прибутковості сектору;
- сприяння розвитку та повноцінному забезпеченню ринку для функціонування переробки;
- оптимізація збуту продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках;
- забезпечення виробництва та експорту безпечної та здорової сільськогосподарської та харчової продукції.

У документі, на основі аналізу агропромислового сектору, подано висновки, серед них: Висновок 1. Ефективна державна політика є важливою передумовою розвитку агропромислового сектору.

За стратегічною ціллю 1 “Забезпечення стимулюючої та дорадчої аграрної політики” у документі визначено шляхи досягнення стратегічної цілі, а саме:

1. Забезпечення розвитку сільськогосподарських кластерів.
2. Регулювання ринку землі.

⁸¹ <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoi-eko-a179>

3. Стимулювання розвитку сільськогосподарської кооперації та інших форм об'єднань малих виробників.
4. Підтримка фермерських господарств та стимулювання фізичних осіб, які виробляють сільськогосподарську продукцію, до організованого аграрного ринку.
5. Підтримка органічного виробництва.
6. Гармонізація законодавства.
7. Детінізація агропромислового сектору.
8. Покращення систематизації даних.
9. Покращення ефективності формування та реалізації політики.
10. Державна політика в агропромисловому секторі щодо захисту довкілля та управління природними ресурсами у сільському господарстві.
11. Підтримка та розвиток сільських територій.
12. Рибне господарство.

Постановою № 179 Міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади відповідно до компетенції доручалося... забезпечити на постійній основі внесення інформації про стан виконання Стратегії та динаміку досягнення визначених цільових індикаторів до електронної системи моніторингу і контролю виконання Стратегії на єдиному веб-порталі електронного урядування.

За відсутності окремого програмного документу, де-факто, його нішу зайняла Національна економічна стратегія на період до 2030 року, оскільки визначає не тільки возію, стратегічні цілі, а й напрями та завдання аграрної політики, а й її індикатори.

За стратегічною ціллю 1 "Забезпечення стимулюючої та дорадчої аграрної політики" визначено такі індикатори:

- залучення прямих іноземних інвестицій у розмірі 25 млрд. доларів США за десять років;
- працевлаштування 21 торговельного аташе;
- працевлаштування 1000 аграрних радників у громадах.

Водночас, Національну економічну стратегію на період до 2030 року складно назвати програмним документом, оскільки він не містить інформації про часові рамки та ресурси, необхідні для реалізації її заходів.

Щороку Кабінетом Міністрів України затверджується плану пріоритетних дій Уряду⁸². А Міністерства, в тому числі Мінагрополітики, затверджують власні річні Плани⁸³ роботи чи кількарічні Стратегічні плани⁸⁴.

Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 28 червня 2022 № 389 затверджено Стратегічний план роботи Міністерства аграрної політики та продовольства України на 2022-2024 роки⁸⁵. Це документ розроблено з врахуванням Національної економічної стратегії на період до 2030 року, Плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29.04.2022 № 327⁸⁶, Стратегії зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.08.2019 № 688⁸⁷.

Важливим фактором аграрної все більше стає Угода про асоціацію між Україною та ЄС. Водночас, Система моніторингу виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (Інформаційно-аналітична система "Пульс Угоди")⁸⁸ «підсвічує» існування проблем в реалізації плану заходів з виконання Угоди. Так, прогрес виконання задач на 2021 рік склав всього 4%⁸⁹.

Чи не найбільший прогрес в реалізації плану заходів з виконання Угоди спостерігається в частині торгівлі традиційними для України експортними товарами (зернові, олійні культури. Виконання ж багатьох інших заходів "Пульсом Угоди" віднесено до таких, що знаходяться у зоні ризику чи їхній статус ще не оцінено.

Частина заходів, що, як правило, пов'язані з реалізацією статті 404 Угоди, мають статус прострочених. Наприклад, це стосується завдання «Створення ефективного механізму співробітництва між Сторонами щодо поширення знань, сприяння інноваціям та розвитку різноманітних форм організацій і представництв груп виробників шляхом проведення досліджень, просування системи дорадництва до сільськогосподарських виробників (поступове наближення законодавства)⁹⁰.

⁸² <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-prioritetnih-dij-uryadu-na-2021-s240321>;

⁸³ <https://minagro.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-planu-roboti-ministerstva-agrarnoyi-politiki-ta-prodovolstva-ukrayini-na-2021-rik>

⁸⁴ <https://minagro.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-strategichnogo-planu-roboti-ministerstva-agrarnoyi-politiki-ta-prodovolstva-ukrayini-na-2022-2024-roki>

⁸⁵ <https://minagro.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-strategichnogo-planu-roboti-ministerstva-agrarnoyi-politiki-ta-prodovolstva-ukrayini-na-2022-2024-roki>

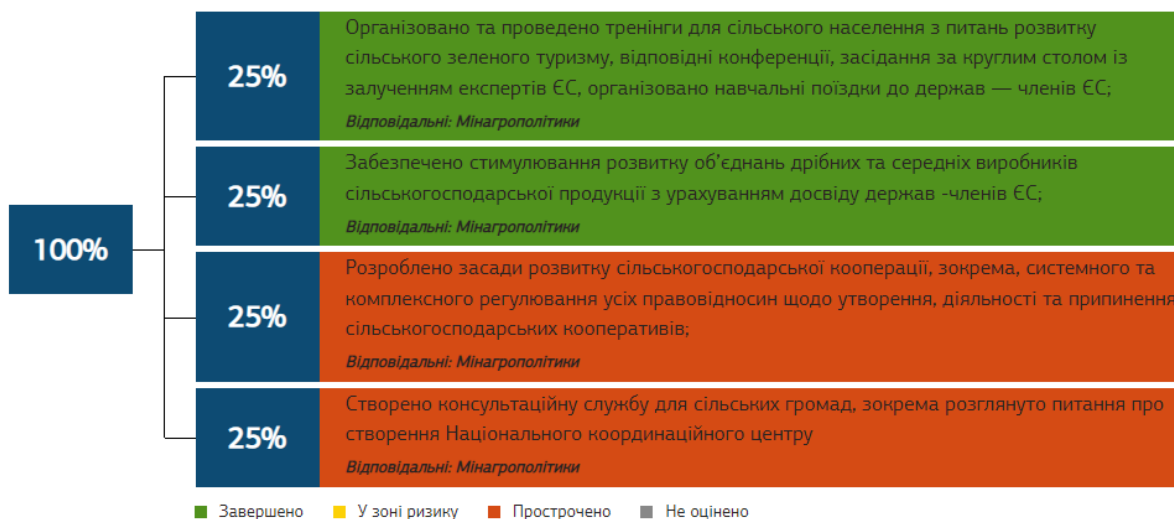
⁸⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-2022-%D1%80#Text>

⁸⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D1%80#Text>

⁸⁸ <https://pulse.eu-ua.org/>

⁸⁹ <https://pulse.eu-ua.org/ua/streams/agriculture/>

⁹⁰ <https://pulse.eu-ua.org/ua/streams/agriculture/2019-substream1-90/>



У «Пульсі Угоди» позначено, що виконання завдання «Забезпечено стимулювання розвитку об'єднань дрібних та середніх виробників сільськогосподарської продукції з урахуванням досвіду держав -членів ЄС» завершено, однак, залишається незрозумілим, у який спосіб це зроблено. А виконання завдання «Створено консультативну службу для сільських громад, зокрема розглянуто питання про створення Національного координаційного центру» ніяк не вирішиться.

Загалом, із 1414 заходів у рамках 486 завдань, виконання яких передбачено Угодою, більше половини заходів не виконано.⁹¹

У контексті агрополітичного консультування важливо зрозуміти виклики та бар'єри на шляху досягнення стратегічних цілей аграрної політики. Науковці відзначають, що великими недоліками сучасної вітчизняної аграрної політики є:

- розбалансованість та відсутність послідовності й комплексності;
- часта зміна тактики і стратегії;
- відсутність передумов для створення сприятливих, рівних умов для успішного розвитку всіх учасників аграрного ринку;
- незадовільна урегульованість аграрного ринку для утвердження вільної конкуренції;
- відсутність узгодженості цілеспрямованих стимулів, обмежень і заборон у формування аграрного устрою та системоутворюючої моделі взаємопов'язаного розвитку аграрного сектору економіки і сільських територій тощо⁹².

⁹¹ <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/zviti-pro-vikonannya/aa-implementation-report-2015-2020-ukr-final.pdf>

⁹² http://eapk.org.ua/sites/default/files/eapk/2019/10/eapk_2019_10_p_6_17.pdf

Положеннями Національної економічної стратегії на період до 2030 року⁹³ визначено такі виклики і бар'єри на шляху досягнення стратегічної цілі "Забезпечення стимулюючої та дорадчої аграрної політики":

- недостатня інституційна спроможність (проблема недостатньої інституційної спроможності через відсутність системності, належного обґрунтування та індикативних принципів у формуванні державної політики у сфері сільського господарства та розвитку села);
- низька ефективність рішень (прийняття рішень у державній політиці у сфері сільського господарства та розвитку села не базується на об'єктивних даних, існує проблема у системі інформаційно-аналітичного забезпечення);
- неефективна модель ринку землі (поточна модель відкриття ринку землі обмежує повноцінний розвиток сектору);
- недосконалий механізм державного нагляду (відсутність довгострокового планування здійснення заходів державного контролю, недостатня прозорість їх здійснення створює надмірне регулювання для бізнесу за відсутності механізму запобігання вчиненню порушень);
- неефективні програми державної підтримки (низький рівень ефективності державних програм субсидування агропромислового сектору, що викликано проблемою забезпечення прозорості, адресності, доступності та ефективності державної підтримки, спричиняє нераціональне використання державних видатків та гальмує розвиток сільського господарства).

За іншими стратегічними цілями Національної економічної стратегії на період до 2030 року можна виділити й інші бар'єри та виклики, що пов'язані з аграрною та торгівельною політикою:

- погіршення якості земельних ресурсів;
- нестача кваліфікованих кадрів;
- обмежений доступ до фінансів;
- недовикористаний технологічний потенціал;
- недостатня забезпеченість обладнанням та сільськогосподарською технікою, насінням, імпортозалежність;
- неефективна виробнича структура агропромислового сектору;
- неоднорідна продуктивність виробництва в агропромисловому секторі;
- низька взаємодія виробників, особливо економічно та фінансово вразливих малих виробників;

⁹³ <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>

- відсутність належних інструментів підвищення конкурентоспроможності, структурної перебудови та економічної стійкості малих виробників сільськогосподарської продукції, включаючи фізичних осіб та сімейні фермерські господарства;
- низькі освітня та технологічна бази;
- сировинна орієнтація (переважання сировини в експорті створює сильну залежність від трендів на зовнішньому ринку збуту);
- обмеження у міжнародній торгівлі, що впливають на обсяги збуту;
- обмеження експорту продуктів тваринництва;
- недосконале законодавство унеможливорює ефективну реалізацію державної політики у сфері санітарних та фітосанітарних заходів;
- неефективність взаємодії між державними органами;
- неефективна система реєстрацій, дозволів та обтяжливе державне регулювання;
- відсутність інституційної спроможності (недосконала система державного управління, нестача кваліфікованих кадрів та відсутність сучасного матеріально-технічного забезпечення унеможливорює ефективне виконання функцій держави);
- застарілість та тривалість надання послуг (відсутність сучасних ІТ-систем та технологій призводить до створення забюрократизованих, обтяжливих та довготривалих процесів отримання послуг, а відсутність сучасних платформ та інтерфейсів взаємодії між державою та бізнесом ускладнює провадження їх господарської діяльності).

Ще одним викликом для української аграрної політики є усвідомлення політиками сутності аграрної політики, її відповідності світовим, зокрема, європейським, трендам, відповідності культурі формування та реалізації такої політики. Очевидно, що ліквідація Міністерства аграрної політики та продовольства України 2019 року була актом непродуманим і навіть шкідливим⁹⁴. І після відновлення Мінагрополітики 2022 року доводиться чути про позбавлення Мінагрополітики галузевої ознаки⁹⁵, що суперечить практиці більшості країн світу.

09 грудня 2021 року, під час установчих зборів було сформовано новий склад **Громадської ради при Міністерстві аграрної політики та продовольства України.**

Громадська рада – це тимчасовий консультативно-дорадчий орган, утворений для сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики.

⁹⁴ <https://kurkul.com/spetsproekty/617-likvidatsiya-minagropolitiki--reaktsiya-uchasnikiv-rinku-onovlyuyetsya>

⁹⁵ <https://www.pravda.com.ua/news/2022/06/30/7355511/>

У Громадську раду увійшли 35 осіб – представників інститутів громадянського суспільства. Вони мали надавати експертну та консультативну допомогу міністерству, а також можуть здійснювати експертну перевірку проєктів нормативно-правових актів з питань формування та реалізації державної політики.

«Сподіваюсь, що громадська рада буде активно включатися в роботу. Нам важлива позиція, досвід та ідея кожного із вас, тому хто не увійде до Громадської ради – запрошуємо всіх до асоційованого членства», - зазначив Міністр Роман Лещенко. Він також висловив сподівання, що з нового року Громадська рада розпочне свою діяльність і посилить інституційну спроможність Мінагрополітики⁹⁶.

Типовим Положенням про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі державній адміністрації, що затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996⁹⁷ передбачено, що «орган виконавчої влади на підставі протоколу установчих зборів або результатів рейтингового електронного голосування затверджує склад громадської ради у строк, що не перевищує 30 календарних днів з дати проведення установчих зборів, рейтингового електронного голосування (за умови відсутності спорів щодо формування складу громадської ради). Орган виконавчої влади оприлюднює склад громадської ради на своєму офіційному веб-сайті протягом трьох робочих днів з дати затвердження».

Тодішній Міністр аграрної політики не затвердив складу Громадської ради при Мінагрополітики.

Громадська рада при Мінагрополітики попереднього скликання теж не збиралася декілька років.

Публічна комунікаційна площадка з узгодження інтересів різних учасників аграрного ринку та органів влади, що базується на прозорих і зрозумілих правилах, остання кілька років перед війною практично була відсутня.

Частково на себе таку роль перебрав **Комітет підприємців АПК при Торгово-промисловій палаті України**⁹⁸.

Комітет – це постійно діючий консультативно-дорадчий орган, утворений з числа підприємців і представників підприємств, які здійснюють господарську діяльність у сфері агропромислового комплексу та виробництва продуктів харчування, представників підприємницьких об'єднань. До роботи Комітету можуть залучатися також представники органів державної влади та місцевого самоврядування.

Мета створення комітету – покращення рамкових умов діяльності регіональної економіки, зокрема підприємств, що здійснюють діяльність у сфері

⁹⁶ <https://minagro.gov.ua/news/u-minagropolitiki-sformuvali-gromadsku-radu>

⁹⁷ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text>

⁹⁸ <https://uccr.org.ua/advocacy/entrepreneurs-committee-at-the-chamber-of-ukraine/komitiet-pidpriemtsiv-aghropromislovogho-kompleksu>

агропромислового комплексу та виробництва продуктів харчування. Комітет сприяє розвитку діяльності у сфері агропромислового комплексу та виробництва продуктів харчування, залученню кращого зарубіжного досвіду, передових технологій, підвищенню рівня підготовки персоналу; виступає посередником у діалозі між бізнесом і владою, лобює необхідне коло питань з метою покращення загальної правової й регуляторної політики та усунення перешкод для ведення бізнесу; опрацьовує пропозиції, виходячи з реальних потреб бізнесу, для внесення їх на розгляд відповідних органів державної влади задля прийняття ними відповідних рішень.

Як й у довоєнний час, так і тепер, в Україні практично відсутні інші площадки для комунікацій як учасників аграрного ринку між собою, так і з органами влади. Всеукраїнські об'єднання, що позиціонують себе як такі площадки (Всеукраїнський аграрний форум, Всеукраїнська аграрна рада, Українська аграрна конфедерація, Аграрна палата України, Союз українського селянства тощо) не мають належного репрезентативного мандату для дій від імені більшості учасників аграрного ринку.

Оцінюючи довоєнну аграрну політику України можна зробити декілька ключових висновків:

- аграрна політика як системи стратегічно зорієнтованих і здійснюваних політично-правових, соціально-економічних, організаційно-управлінських суспільно визнаних заходів, перебуває у стадії формування, у стадії пошуку цінностей, цілей;
- для української аграрної політики характерними є розрив між декларованими цілями та ресурсною забезпеченістю, забезпеченістю інститутами що дозволяють досягати визначених цілей;
- відсутність політичної відповідальності не виконання планів аграрної політики є ознакою низької політичної культури;
- незважаючи на те, що окрім продукції експортної групи, більшість сільськогосподарської продукції виробляється мікро-, малими та середніми виробниками, акцент в політиці робиться на «агропромислове виробництво», що відображено й у Національній економічній стратегії на період до 2030 року навіть у назві напряму - «Напряму 9. Агропромисловий сектор та харчова промисловість» та його візії;
- сільський розвиток поки що не є частиною практики в українській аграрній політиці;
- «аграрна» євроінтеграція є вибірковою, а не системною діяльністю;
- відкриті політичні консультації не є звичною практикою, спостерігається бажання частини аграрного політичного істеблішменту перетворити політику в закритий клуб.

Власні багаторічні спостереження дають підстави для твердження, що в Україні сформувалася специфічна аграрна політична культура «третього світу» зі шлейфом радянського минулого: орієнтація на великі господарства; експорт є важливішим, ніж доходи селян; проблеми слабших гравців ринку обіцяють вирішити сильні (керівниками Мінагрополітики, як правило, є представники великих компаній). Стає очевидним, що усталений український аграрний істеблішмент не здатний адекватно реагувати на існуючі виклики та побудувати нову аграрну політику на зразок європейської через нерозуміння/несприйняття її цінностей, принципів, підходів.

Вирішення цієї проблеми можливе у кількох напрямках:

- трансформація політичної культури існуючого аграрного істеблішменту;
- «вирощування» нових аграрних політиків з новими розумінням аграрної політики, де головною цінністю є не кількість виробленої чи експортованої продукції, а стале сільське господарство з людиною в центрі аграрної політики.

І тут важливого значення набуває діяльність з агрополітичного консультування як представників органів влади, так і представників різних суспільних груп, що є середовище для «вирощування» нових аграрних політиків з новими розумінням аграрної політики – професійні аграрні організації; політичні партії, оскільки вони зацікавлені в сільському електораті; заклади аграрної науки та освіти; органи місцевого самоврядування тощо.

3.3. Війна й аграрна політика

24 березня 2022 року Верховною Радою України був прийнятий **Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану»⁹⁹**, метою якого є визначення особливостей регулювання земельних відносин під час дії воєнного стану, а також спрощення набуття прав користування земельними ділянками сільськогосподарського призначення.

Аргументи на користь такого Закону були наступними: «Епоха війни вимагає швидких та рішучих дій, підпорядкованих єдиній меті – відсічі збройної агресії. На війні правильне рішення, прийняте невчасно, за своїми наслідками часто не відрізняється від неправильного рішення. *Правила регулювання земельних відносин мирного часу, коли процедури надання земельних ділянок тривають місяцями, в умовах воєнного стану засвідчують свою недієздатність та непристосованість до нових реалій.* Тому вирішення багатьох завдань функціонування економіки України у воєнний період, в тому числі ведення сільського господарства, прямо залежать від швидкості прийняття управлінських рішень щодо надання земельних ділянок відповідного цільового призначення, проведення землеустрою та реєстрації прав на землю... В основу Закону покладений пріоритет суспільних (державних) інтересів над інтересами приватних осіб в умовах війни. Це означає, що Законом

⁹⁹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>

призупиняється дія деяких правових механізмів, які захищають приватні інтереси, що цілком зрозуміло в умовах російської агресії. Натомість Закон запровадив у законодавство деякі правові механізми, які на перше місце ставлять інтерес суспільства у забезпеченні невідкладного використання наявних сільськогосподарських земель для виробництва продовольства. При цьому інтереси і бажання власників і користувачів земельних ділянок у окремих випадках можуть не враховуватися»¹⁰⁰.

Відповідно до Закону, під час дії воєнного стану вважаються поновленими на один рік договори оренди землі, суборенди, емфітевзису, суперфіцію, земельного сервітуту.

Скасовано незавершені земельні торги щодо продажу прав оренди на землі сільськогосподарського призначення та заборонено оголошення нових.

Районними військовими адміністраціями можуть передаватися в оренду земельні ділянки, права на які вже виставлені на торги, без проведення торгів та укладення договорів оренди землі на один рік.

Крім того, районними військовими адміністраціями здійснюється передача в оренду для ведення товарного сільськогосподарського виробництва на строк до одного року земельних ділянок, а також земельних ділянок, що залишилися у колективній власності, нерозподілених та невитребуваних земельних ділянок і земельних часток (паїв) на умовах, зокрема коли:

- розмір орендної плати не може перевищувати 8 відсотків нормативної грошової оцінки земельної ділянки;
- орендар землі не має права в тому числі на: компенсацію власних витрат на поліпшення земельної ділянки; поновлення договору оренди землі, укладення договору оренди землі на новий строк з використанням переважного права орендаря; передачу земельної ділянки в суборенду.

Також, відповідно до Закону почали діяти наступні норми:

- власники, користувачі земельних ділянок не несуть відповідальності за невиконання вимог щодо використання земель за цільовим призначенням, що полягає у невикористанні земельної ділянки;
- земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної, комунальної власності можуть надаватися у користування лише для ведення товарного сільськогосподарського виробництва;
- під час дії воєнного стану безоплатна передача земель державної, комунальної власності у приватну власність, надання дозволів на розроблення документації із землеустрою з метою такої безоплатної передачі, розроблення такої документації забороняється.

Із відновленням мирного життя держава повернеться до звичних процедур регулювання земельних відносин.

¹⁰⁰ <https://minagro.gov.ua/news/zakon-pro-prodovolchu-bezpeku-v-umovah-voyennogo-stanu-roz-yasnennya-shchodo-zastosuvannya>

План забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану¹⁰¹ був затверджений урядом 29 квітня 2022 року, тобто, практично на початку третього місяця війни.

Цей план містить 7 завдань:

1. Здійснення моніторингу стану продовольчої безпеки.
2. Забезпечення безперебійного виробництва сільськогосподарської продукції та харчових продуктів.
3. Задоволення нагальних потреб функціонування держави щодо забезпечення населення територіальних громад в регіонах, на території яких тривають активні бойові дії, продовольчими товарами тривалого зберігання.
4. Формування розгалуженої мережі зберігання резервів сировини та продовольчих ресурсів для задоволення стратегічних потреб держави.
5. Створення можливостей для самозабезпечення харчовими продуктами територіальних громад та домогосподарств.
6. Забезпечення повноцінного функціонування підприємств агропромислового комплексу, зокрема шляхом задоволення потреби в імпортних складових.
7. Регулювання наповнення внутрішнього ринку продукцією власного виробництва та забезпечення експортного попиту.

У документі прописані заходи, необхідні для реалізації окремих завдань, індикатори та строки виконання, відповідальні виконавці.

Головний акцент документу - забезпечення населення продовольчими товарами тривалого зберігання

Міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, відповідальні за виконання плану заходів, обласні військові адміністрації, акціонерне товариство "Укрзалізниця" зобов'язані подавати щомісяця до 5 числа наступного періоду до припинення або скасування воєнного стану Міністерству аграрної політики та продовольства інформацію про стан виконання плану заходів для її узагальнення та інформування щомісяця до 15 числа Кабінету Міністрів України.

У класичному розумінні цей документ скоріше є переліком напрямів діяльності, аніж планом: більшість заходів та індикаторів пов'язані з моніторингом ринку; строки виконання не мають кінцевої дати (щотижня, щомісяця, щокварталу).

Такий формат документу, незважаючи на певну його невизначеність, дозволяє органам влади бути гнучкими у свої діях, швидко реагувати на потреби та виклики, що можуть змінюватися.

¹⁰¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-2022-%D1%80#n10>

Війна «підсвітила» низку прорахунків у довоєнній аграрній політиці:

- сировинний та недиверсифікований характер аграрної економіки;
- недиверсифіковані ринки збуту;
- слабкість інфраструктури аграрного ринку;
- недооцінку значення та ролі малого підприємництва для забезпечення продовольчої безпеки;
- імпортозалежність в частині матеріально-технічних ресурсів (паливо-мастильні матеріали, добрива, техніка засоби захисту рослин);
- слабка організаційна функція держави.

Загарбання росією територій України, знищення інфраструктурних об'єктів та об'єктів господарювання, призупинення діяльності частини суб'єктів господарювання, блокування експорту сільськогосподарської продукції, необхідність видатків на оборону, призвели до того, що падіння ВВП України за 9 місяців 2022 року оцінюється на рівні 30%¹⁰².

У таких умовах практично відсутні можливості для фінансування довоєнних програм державної підтримки в аграрній сфері.

Постановою КМУ від 21 червня 2022 року №738 "**Деякі питання надання грантів бізнесу**"¹⁰³ внесено зміни до Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 "Про надання фінансової державної підтримки"¹⁰⁴: *чи не вперше в історії новітньої України, уряд запроваджує грантову підтримку, доступну сільськогосподарським та сільським підприємцям - гранти на власну справу, на сад, на теплицю, на переробне підприємство*¹⁰⁵.

16 серпня 2022 року Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову № 918 «**Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам та іншим виробникам сільськогосподарської продукції**» (далі — Порядок). Порядком передбачена:

бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь сільськогосподарського призначення (1 гектар) для провадження сільськогосподарської діяльності;

спеціальна бюджетна **дотація за утримання великої рогатої худоби** (корів) усіх напрямів продуктивності.

¹⁰² <https://www.kmu.gov.ua/news/padinnia-vvp-ukrainy-za-9-misiatsiv-2022-roku-otsiniuietsia-na-rivni-30>

¹⁰³ <https://www.kmu.gov.ua/npas/devaki-pitannya-nadannya-grantiv-biznesu-738-210622>

¹⁰⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#Text>

¹⁰⁵ <https://diia.gov.ua/services/categories/biznesu/yerobota>

Заявка на отримання бюджетних коштів подається програмними засобами Державного аграрного реєстру з 1 вересня поточного року.

*Особливістю як грантової підтримки, так і бюджетних субсидій та дотацій є їхня **орієнтованість на мікро, малих та середніх підприємців** через обмеження кількості землі, корів у власності чи використання, вимоги до створення робочих місць тощо.*

Передбачається, що частину коштів на підтримку бізнесу виділять іноземні партнери.

Ще одна новація аграрної політики воєнного часу: з 15 серпня запрацювала онлайн-платформа **Державний аграрний реєстр (ДАР)**¹⁰⁶.

Державний аграрний реєстр – це автоматизована електронна система, створена Мінагрополітики за технічної допомоги Європейського Союзу **для ефективного і прозорого розподілу та адміністрування** усіх видів підтримки для українських аграріїв, що надаються в межах державних програм, у вигляді грантів від міжнародних партнерів, а також будь-яких інших видів технічної допомоги.

3.4. Аграрна політика: виклики майбутнього

Відновлення економіки України, зокрема аграрної, та вступ в ЄС – два ключові виклики для післявоєнної України. І навіть воєнної.

21 квітня 2022 року указом №266/2022 Президентом України створено **Національну раду з відновлення України від наслідків війни**¹⁰⁷.

Основними завданнями Ради є:

- розроблення плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України, який, зокрема, передбачатиме відновлення і розбудову транспортної, медичної, соціальної, комунальної, виробничої інфраструктури та житла, інфраструктури енергетики, зв'язку, військової інфраструктури і військово-промислового комплексу, структурну модернізацію та перезапуск економіки, заходи з подолання безробіття, підтримки сімей з дітьми, вразливих верств населення, осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок війни, відновлення та збереження об'єктів культурної спадщини;
- визначення та напрацювання пропозицій щодо пріоритетних реформ, прийняття та реалізація яких є необхідними у воєнний і післявоєнний періоди;
- підготовка стратегічних ініціатив, проектів нормативно-правових актів, прийняття і реалізація яких є необхідними для ефективної роботи та відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди.

¹⁰⁶ www.dar.gov.ua

¹⁰⁷ <https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225>

22 липня 2022 року урядом оприлюднено для коментування **проекти розділів плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України**¹⁰⁸.

Передбачалося, що документ складатиметься з 23 тематичних розділів відповідно до розподілу експертних груп при Національній раді відновлення України, в тому числі з розділу **«Нова аграрна політика»**.

Аналізуючи Матеріали робочої групи «Нова аграрна політика»¹⁰⁹ можна говорити про таке:

- Концептуально є незрозумілим, чи йдеться про нову аграрну політику чи про політику чи політик на час війни та повоєнний період.
- У будь якого випадку у документі мали б бути відображені, зважаючи на спрямованість України до членства в ЄС, європейські підходи до формування та реалізації аграрної політики. Зокрема, зорієнтованість на сільський розвиток, що є надзвичайно важливим для сільських громад, і, відповідно, для нашої Асоціації. У документі не спостерігається зв'язок з Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, планом заходів з реалізації цієї Угоди.
- Документ скоріше є набором заходів, різних за значимістю, аніж планом, побудований відповідно до якоїсь існуючої стратегії, що мало проглядається.
- Аналітична частина цього документу фактично не такою. Наприклад, опис стану галузі зводиться чомусь тільки до кількох речей: земельної реформи, меліорації і кооперації. Причому, щодо кооперації, твердження про те, що новий закон про сільськогосподарську кооперацію змінив ситуацію у цій сфері на практиці не відповідає дійсності. План, побудований на неякісному аналізі та хибних твердженнях не може бути ефективним
- Де факто, відсутній будь який аналіз існуючих програмних документів та стану їх виконання. Це не дає можливості належним чином проаналізувати існуючі помилки та прорахунки, щоб не повторювати їх у майбутньому. А також, на цій основі створити документ нової якості.
- Виглядає так, що заходи, що пропонуються, концентровані навколо вирішення проблем великого бізнесу (хоча вони є важливими), але ігноруються проблеми ММСП, що суперечить концепції сільського розвитку.
- Документ не завжди виглядає логічним. Наприклад, дефіцит кваліфікованих кадрів визначається авторами документ як суттєве обмеження, але дій окрім повернення кадрів з-за кордону, ніяких дій не пропонується.

Хоча й документ був оприлюднений для публічного обговорення, однак механізм відбору пропозицій до цього тексту, формування фінальної версії документу був незрозумілим для більшості представників аграрної сфери.

¹⁰⁸ <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi>

¹⁰⁹ <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/new-agrarian-policy.pdf>

На загал, запропонований документ «Нова аграрна політика» є важливим, але його підготовка вимагає більш відкритого формату роботи та нових концептуальних підходів.

23 червня, лідери 27 країн-членів ЄС ухвалили рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС¹¹⁰. Цей статус зобов'язує мобілізувати зусилля для пришвидшеної імплементації положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

В Офісі президента України головним завданням у сфері євроінтеграції визначили якнайшвидше виконання рекомендацій, які Україна отримала разом зі статусом кандидата, оскільки «євроінтеграція – це вже не зовнішня політика»¹¹¹.

Такий статус маж суттєво змінити вітчизняні підходи до формування нової аграрної політики.

Наближення української аграрної політики до європейської САП (спільної аграрної політики) – ключове завдання на післявоєнний період.

Але підготовчу роботу починати треба вже сьогодні. *Причина:* такі дії у контексті євроінтеграції є необхідністю; фактично давно провалено План заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

Можливі дії:

- перегляд (у частині часових термінів і якості виконання) План заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони із залученням професійних аграрних організацій;
- запровадження громадського контролю за реалізацією такого Плану;
- стимулювання співпраці між професійними організаціями України та ЄС;
- запровадження спеціальних програм з підготовки українського сільського господарства до членства в ЄС (IPARD);
- перехід від політики розвитку сільського господарства до політики сільського розвитку;
- інноваційність сільського господарства на всіх рівнях – основа нової аграрної політики: підтримка аграрної науки, освіти, дорадництва: формування української Agricultural Knowledge and Innovation System як частини світової AKIS.

¹¹⁰ <https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes>

¹¹¹ <https://www.pravda.com.ua/news/2022/10/8/7370939/>

Така робота потребує серйозної консультаційної підтримки з боку європейських партнерів. Площадкою для таких агрополітичних консультацій міг би стати проект АПД, зважаючи на набутий багаторічний досвід.

4. АПД: АГРОПОЛІТИЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ

4.1. АПД: діяльність, актуальність, унікальність

Поточний етап проекту АПД (01.01.2022 – 31.12.2024) передбачає роботу над такими ключовими темами:

- розвиток сільських територій за рахунок міжвиробничої співпраці та ефективної системи підтримки аграрної галузі;
- реформа аграрного управління та децентралізація;
- покращення системи аграрної освіти та науки;
- розвиток організацій громадянського суспільства, орієнтованих на надання послуг;
- розробка спеціальних інструментів та прозорих підходів в галузях земельної, кліматичної та лісової політик;
- розвиток торгівлі аграрною продукцією з ЄС;
- обговорення центральних фахових питань сільського господарства, щоб орієнтуватися на досягнення сучасного та сталого рівня сільського господарства на економічному, науковому та соціальному рівні.

Аналіз законодавства, практики, проблем та викликів української аграрної політики дає підстави для твердження, що **ці теми є високо актуальними для формування української аграрної політики нової якості, в першу чергу, на основі європейських принципів і цінностей, що знайшли відображення у Спільній Аграрній Політиці ЄС з наступних причин за темами:**

- Розвиток сільських територій (сільський розвиток), на відміну від європейської практики, до цього часу не є частиною української аграрної політики та діяльності Мінагрополітики.
- Аграрна сфера ще, як правило, не є предметом діяльності територіальних громад¹¹².
- Міжвиробнича співпраця суб'єктів сільськогосподарського підприємництва, а також територіальних громад є винятком, а не правилом.
- Війна дала можливість побачити неефективність існуючої державної системи управління аграрною економікою.

¹¹² <http://eapk.org.ua/contents/2020/11/99>

- Підтримка суб'єктів аграрного підприємництва як за рахунок державного, так і місцевих бюджетів на основі європейської практики на основі об'єднання зусиль може дати синергетичний ефект.
- Вплив вітчизняної аграрної науки та освіти на аграрну економіку є незначним.
- Організації громадянського суспільства ще мають, як правило, незначний вплив на формування та реалізацію аграрної політики.
- Сервісна функція професійних аграрних організацій мало розвинута.
- Незавершеність земельної реформи вимагає продовження роботи над створення механізмів досягнення балансу між потребами бізнесу та суспільними потребами у контексті сталого розвитку, продовольчої безпеки.
- Теж саме стосується і лісової політики.
- Кліматична політика в Україні перебуває у зародковому стані як частина аграрної політики, в той же час сільське господарство є важливим фактором такої політики.
- Розробка спеціальних інструментів та прозорих підходів в галузях земельної, кліматичної та лісової політик.
- У повоєнний період потребуватиме відновлення практика публічних діалогів між різними суб'єктами сільського господарства, органами влади, громадами та зарубіжними партнерами, що дасть можливість прискорити процеси повоєнного відновлення та євроінтеграції України.

Більшість із цих завдань є довготерміновими, оскільки стосуються політичних змін, які є пов'язані із суспільними ментальними змінами та ментальними моделями, які лежать в основі людських міркувань про політику. Ментальні моделі можуть бути побудовані на основі сприйняття, уяви або розуміння дискурсу. Зважаючи на те, що європейська аграрна політика ще не є частиною ментальності як агрополітичного істеблішменту, так і фермерів, селян, досягнення розуміння дискурсу аграрної політики усіма українськими гравцями потребуватиме ще й значних ресурсів, що відкриває простір для розширення обсягів діяльності АПД.

І ще один важливий аспект – **унікальність проекту АПД**. Вже багато років Україні не було великого системного проекту, чия б діяльність була спрямована на реформування аграрної політики. А створення Офісу підтримки реформ при Мінагрополітики¹¹³ не дало очікуваних результатів через його підпорядкування посадовим особам Мінагрополітики. *Незалежність АПД дозволяє пропонувати для суб'єктів аграрної політики зважені рішення. І що є цінним, на основі європейського, зокрема німецького досвіду.*

¹¹³<https://minagro.gov.ua/npa/nakaz-minagropolitiki-pro-utvorennya-ofisu-pidtrimki-reform-pri-ministerstvi-agrarnoi-politiki-ta-prodovolstva-ukraini-zmineno>

Діяльність такого проекту як АПД залишатиметься актуальною щонайменше до повного завершення процесів вступу України до ЄС.

Надалі, національна платформа для обговорення центральних фахових питань сільського господарства, щоб орієнтуватися на досягнення сучасного та сталого рівня сільського господарства на економічному, науковому та соціальному рівні, сформована в рамках проекту АПД, може функціонувати самостійно.

4.2. АПД і війна

Війна диктує власні правила гри, в тому числі в частині формування та реалізації аграрної політики, що пов'язано з необхідністю дотримання заходів безпеки. Тобто, відкриті політичні консультації за завжди є доцільними саме з цих міркувань.

Водночас, все таки, «епоха війни вимагає швидких та рішучих дій, підпорядкованих єдиній меті – відсічі збройної агресії. На війні правильне рішення, прийняте невчасно, за своїми наслідками часто не відрізняється від неправильного рішення»¹¹⁴, тому консультації влади та недержавних аграрних організацій¹¹⁵, міжнародних партнерів¹¹⁶ тривають, хоча не завжди мають публічний характер.

Хоча процес формування політики є тривалим, а ефекти від агрополітичного консультування, як правило наступають часом із тривалим відставанням від моменту консультування, на **теперішньому етапі воєнного стану АПД теж є корисним гравцем**. АПД, демонструючи гнучкість, проведено низку заходів агрополітичного консультування з актуальних проблем, викликаних війною, зокрема:

6.09.2022 р Земельний компонент проекту АПД провів захід «Гуманітарне розмінування та очищення сільськогосподарських земель від вибухонебезпечних предметів. Приклади з Німеччини, перспективи для України».

23.06.2022 р. відбувся захід «Ефекти зумовлені війною в Україні». В той час як негативні ефекти для аграрного виробництва, торгівлі та продовольчої безпеки країн-імпортерів широко обговорювалися, цей захід мав на меті зосередити увагу на менш помітних аспектах, таких як вплив на вищу освіту та сферу аграрних досліджень в Україні, мобільність мігрантів та біженців, а також вплив на економіку країн Центральної Азії. Під час зустрічі було представлено короткостроковий прогноз розвитку аграрних ринків в Україні та вплив війни на аграрне виробництво і торгівлю продовольчими продуктами. Крім того, було розглянуто основні економічні виклики, зумовлені поточною кризою.

¹¹⁴ <https://minagro.gov.ua/news/zakon-pro-prodovolchu-bezpeku-v-umovah-voyennogo-stanu-rozlyasennyya-shchodo-zastosuvannya>

¹¹⁵ <https://www.cci.zp.ua/proqrana-grantiv-dlya-pererobnogo-biznesu-agrarivi-mozhut-otrymaty-finansuvannya-dlya-pererobky-svoeyi-produkcyiy/>

¹¹⁶ <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=d52fa7d3-cb79-4773-bfa5-6f565930f0c8&title=YUliiaSviridenkoPidChasZustrichiZRegionalnimDirektoromSvitovogoBanku-ukrainaPotrebuInozemnikhInvestitsii-BoVoniMaiutNaivischiiMultiplikatsiiniiEfektDliaEkonomiki>

22.06.2022 р. пройшов круглий стіл на тему «Обговорення змісту і порядку застосування методичних рекомендацій з визначення шкоди та збитків, завданих агропідприємствам війною». У заході взяли участь близько 100 представників фахових аграрних об'єднань, органів влади, наукових установ, міжнародних організації і проектів, фахівців з обліку, аудиту, права, оцінки, судової експертизи та дорадництва. АПД запропоновано у співпраці з громадськими та професійними об'єднаннями АПК організувати навчання зацікавлених осіб щодо застосування методичних рекомендацій з визначення шкоди, завданої агропідприємствам. З метою забезпечення відповідності запропонованих в методиці кроків європейському досвіду, АПД запропоновано підготувати відповідний коментар із залученням міжнародних експертів. Зазначені методичні рекомендації заплановано передати Національній раді з відновлення України від наслідків війни.

27.05.2022 року АПД провів онлайн-захід на тему «Фінансова спроможність громад – виклики та потенціал у воєнний та післявоєнний час», в якому взяло участь понад 180 представників територіальних громад з різних регіонів України.

10.05.2022 р. АПД провів зустріч з представниками Міністерства у справах ветеранів України, відповідно до запиту щодо підготовки та представлення ряду коментарів, доповнень та зауважень до проекту «Стратегії розвитку підприємницьких ініціатив ветеранів війни на період до 2030 року». В обговоренні також взяли участь представники фахових аграрних асоціацій, Міністерства аграрної політики та продовольства України, а також об'єднань територіальних громад.

13.04.2022 р. за модерації АПД пройшов 3-й вебінар в рамках циклу панельних дискусій «Чи призведе повномасштабне російське вторгнення в Україну у 2022 році до кардинальних змін на агропродовольчих ринках», спільно організований IAMO, KSE, WUR та АПД. Захід був присвячений тематиці «Зміни в аграрній політиці в Україні – шанси та можливості у стані війни» та в деталях розглянув бачення подальшого формування аграрної політики в Україні в поточний та післявоєнний періоди.

06.04.2022 р. пройшов 2-й вебінар в рамках циклу панельних дискусій «Чи призведе повномасштабне російське вторгнення в Україну у 2022 році до кардинальних змін на агропродовольчих ринках?», спільно організований Лейбніц-Інститутом аграрного розвитку в країнах з перехідною економікою (IAMO, Німеччина), Київською школою економіки (KSE, Україна), Вагенінгенським університетом та науково-дослідним центром (WUR, Нідерланди) та Німецько-українським агрополітичним діалогом.

31 березня 2022 р. пройшов перший дискусійний захід із серії «Чи призведе повномасштабне російське вторгнення в Україну у 2022 році до кардинальних змін на агропродовольчих ринках?», спільно організований Лейбніц-Інститутом аграрного розвитку в країнах з перехідною економікою (IAMO, Німеччина), Київською школою економіки (KSE, Україна), Вагенінгенським університетом та

науково-дослідним центром (WUR, Нідерланди) та Німецько-українським агрополітичним діалогом (APD, Україна).

22.03.2022 р. проєкт «Німецько-український агрополітичний діалог» провів робочу зустріч з представниками Міністерства у справах ветеранів для визначення потенційних можливостей та напрямків співпраці.

Це далеко не повний перелік заходів агрополітичного консультування, пов'язаного із вирішенням проблем, викликаних війною, організованих та проведених АПД, але він **демонструє здатність проєкту АПД реагувати на існуючі виклики, як й інтенсивність роботи проєкту з доволі обмеженими людськими ресурсами**. Цінність таких заходів була ще й в тому, що більшість із них проходила за участі міжнародних експертів.

4.3. АПД і сільський розвиток

Надзвичайно актуальною є діяльність АПД в частині **розвитку сільських територій через розвиток сільськогосподарського підприємництва за участі територіальних громад (ТГ)**.

Особливістю діяльності АПД є те, що на основі досвіду роботи з громадами передбачається можна розробити рекомендації для прийняття рішень у сфері аграрної політики через консультації з органами влади, такими як Мінагрополітики чи Міністерство розвитку громад і територій.

Партнерами АПД стали громади:

- Київська область - Узинська міська та Маловільшанська сільська ТГ;
- Івано-Франківська область – Городенківська міська та Заболотівська селищна ТГ;
- Полтавська область – Лохвицька міська та Чорнухинська селищна ТГ.

У напрямку розвитку сільських територій АПД проведено низку заходів, зокрема:

10.08. 2022 р. пройшла установча зустріч Робочої групи з реалізації Концепції щодо співпраці з територіальними громадами.

13.10.2022 р. відбулася зустріч робочої групи з питань розвитку сільських територій на тему «Впровадження у територіальних громадах позиції консультанта з питань аграрного та сільського розвитку»

27.05.2022 року АПД провів онлайн-захід на тему «Фінансова спроможність громад – виклики та потенціал у воєнний та післявоєнний час», в якому взяло участь понад 180 представників територіальних громад з різних регіонів України.

Учасниками заходів АПД є не тільки представники територіальних громад, а й органів виконавчої влади, громадських організацій та професійних об'єднань, науковці, освітяни.

АПД разом із партнерами підготовлена **Концепція щодо співпраці з територіальними громадами в рамках Робочої групи**. Виконання Концепції передбачає ряд заходів, спрямованих на удосконалення виконання аграрної політики на локальному рівні, організаційно-інформаційне забезпечення громад, ознайомлення та сприяння доступу до програм державної підтримки аграрного виробництва.

У рамках реалізації цієї Концепції 15.09.2022 р в селі Коженки Київської області АПД Всеукраїнської асоціації громад (ВАГ) та Національної асоціації сільськогосподарських служб України проведено семінар-тренінг для аграрних підприємств та представників органів управління Узинської та Маловільшанської ТГ; «Посилення фінансової спроможності аграрних підприємств – політичні інструменти та успішний досвід».

У заході також брали участь

- Марія Ярошко, керівниця проєкту АПД,
- Іван Слободяник, виконавчий директор Всеукраїнської асоціації громад,
- Ігор Абрам'юк, директор з розвитку Всеукраїнської асоціації громад,
- Юрій Дробович, сільський голова Маловільшанської громади,
- Віталій Гринчук, міський голова Узинської міської територіальної громади,
- Роман Корінець, Директор ВГО «Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України»,
- Василь Квартюк, експерт Лейбніц-Інституту аграрного розвитку в країнах з перехідною економікою (ІАМО, Німеччина).

Проведене опитування (анонімне анкетування) вивило низку проблем місцевого аграрного бізнесу, зокрема:

- практично відсутня системна економічна співпраця місцевого аграрного бізнесу і територіальних громад;
- проблеми в комунікаціях між бізнесом і органами управління громади; практично відсутність інформаційно підтримки локального бізнесу з боку органів управління громад;
- слабка обізнаність бізнесу з програмами державної підтримки.

4.4. АПД й аграрна торгівельна політика

Російська агресія проти України 2022 року практично блокувала експорт української аграрної продукції. Якщо протягом березня-червня 2021 року український аграрний

експорт склав 7473 млн дол. США, то за відповідний період 2022 року він зменшився на понад 40% – до 4431 млн дол. США¹¹⁷.

Водночас, не було б щастя, та нещастя допомогло: Євросоюз остаточно став основним торговельним партнером України, а експорт до ЄС зріс¹¹⁸. Екстрена підтримка, яку надав ЄС у забезпеченні торгівлі між Україною та ЄС - лінії солідарності, скасування мит, угода щодо автомобільного транспорту, дала неочікуваний результат: за результатами 8 місяців експорт з України до ЄС зріс 6% проти січня-серпня 2021 року. Єврокомісія також скасувала мита для української промислової продукції, призупинила дію усіх тарифних квот (тобто експортувати мед, наприклад, українські бджолярі можуть тепер необмежено), призупинила дію антидемпінгових мит на українську сталь. Українська влада, зважаючи на ситуацію, планує звернутися до Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу з проханням продовжити до кінця 2027 року термін дії пільгового режиму для українського експорту. Мова йде передусім про Регламент Європейського Парламенту та Ради № 2022/870 від 30 травня 2022 року про тимчасові заходи з лібералізації торгівлі.

Для виконання завдання щодо покращання використання Україною можливостей щодо торгівлі аграрною продукцією з ЄС в результаті дії Угоди між Україною та ЄС про поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі (DCFTA), АПД ініціювало створення **Робочої групи з питань аграрної торговельної політики**. До неї увійшли уповноважені представники профільних міністерств, зокрема Мінагрополітики та Мінекономіки, Держпродспоживслужби, фахових об'єднань аграрного бізнесу, Торгово-промислової палати України, науково-дослідних установ, а також українські та міжнародні експерти.

28.04.2022 р. пройшла перша установча зустріч Робочої групи з питань аграрної торговельної політики. Учасники РГ обговорили потенційні теми для подальшої роботи, в т.ч.: логістика та пошук альтернативних шляхів експорту; стандарти безпеки та відповідності продукції європейським вимогам; аналіз потенціалу імовірного зняття обмежень для торгівлі України з ЄС; оцінка ризиків інтеграції України до ЄС в контексті аграрної торгівлі; збір та опрацювання інформації від потенційних імпортерів в ЄС та експортерів в Україні (перш за все невеликих підприємств) щодо їхніх потреб та викликів; оцінка та моніторинг українського законодавства на предмет відповідності вимогам європейської інтеграції тощо. Робоча група продовжує діяльність.

30.08.2022 р. відбулося засідання Робочої групи з питань аграрної торговельної політики на тему «Оцінка впливу рішення про скасування торговельних обмежень в торгівлі України з ЄС на торгівлю аграрною продукцією».

¹¹⁷ <https://agravery.com/uk/posts/show/u-i-pivricci-2022-roku-eksport-ukrainskoi-agroprodovolcoi-produkcii-zberigae-dominuuci-pozicij-v-zaqalnomu-eksporti>

¹¹⁸ <https://www.rada.gov.ua/news/razom/228367.html>

06.10.2022 р. відбулося засідання Робочої групи з питань аграрної торговельної політики на тему «Інфраструктура безпечності та якості аграрної та харчової продукції в Україні – подальші кроки».

Очевидно, що після війни триватиме пошук механізмів торгівлі між Україною а ЄС (а також іншими країнами та регіонами), зокрема продовольством. У такій діяльності агрополітичне консультування є важливим. У тому числі у діяльності АПД. Важливе не тільки для органів влади, а й для громадських та професійних аграрних організацій, наукових та освітніх установ, пов'язаних із аграрною торговельною політикою.

4.5. АПД як платформа для полілогу

Кількість заходів які провів проект АПД у новій фазі своєї діяльності, відвідуваність цих заходів дає підстави стверджувати, що *АПД став, де-факто, платформою для обговорення різних аспектів аграрної політики для широкого кола суб'єктів.*

Ще одним аргументом на користь АПД як платформи є перелік партнерів, з якими працює проект, окрім Мінагрополітики та НАСДСУ:

- центральні органи виконавчої влади - Міністерство економіки України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство розвитку громад та територій України, Міністерство у справах ветеранів України, Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Державний комітет лісового господарства України, Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру та інші;
- Верховна Рада України - Комітет з питань екологічної політики та природокористування; Комітет з питань аграрної та земельної політики та інші;
- ключові професійні організації в аграрній сфері – Торгово-промислова палата України, Українська аграрна конфедерація, Аграрний союз України, АФЗУ, Всеукраїнський аграрний форум, Земельний союз України та інші;
- провідні наукові та освітні установи – Національна академія аграрних наук України, Інститут аграрної економіки, НУБіПУ, Науково-методичний центр вищої та фахової передвищої освіти та інші;
- органи місцевого самоврядування та створені ними організації;
- одна із найбільших організацій органів місцевого самоврядування - Всеукраїнська асоціація громад, а також територіальні громади;
- зарубіжні та міжнародні організації, проекти міжнародної технічної допомоги

Такий перелік партнерів дає можливість вести різносторонній професійний полілог, при обговоренні отримати різні точки зору на проблему, що важливо для пошуку оптимального рішення, зважаючи на багатогранність аграрної політики.

4.6. Оцінка ефективності роботи АПД

Для оцінки ефективності роботи АПД проведено анонімне опитування представників ключових бенефіціарів.

Вибірка не є репрезентативною, оскільки коло бенефіціарів АПД є надто широким, але їх складно ідентифікувати. Водночас, таке опитування є корисною для оцінки ефективності роботи АПД.

У опитуванні взяли участь 20 респондентів з Волинської, Житомирської, Черкаської, Київської областей та міста Києва.

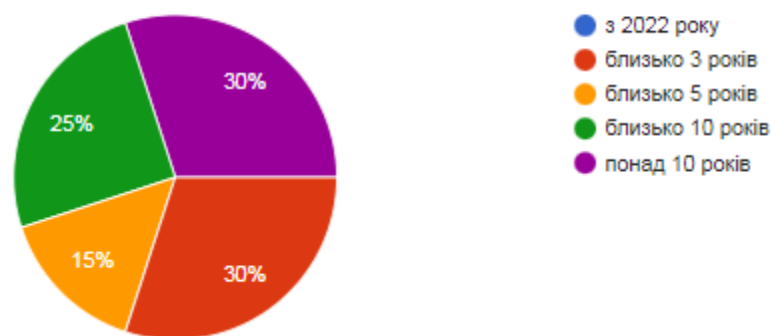
За місцем роботи респонденти представляють:

- державні комунальні заклади освіти та науки – 11 осіб;
- професійні/громадські організації – 5;
- Кабінет Міністрів України – 1;
- органи місцевого самоврядування/територіальні громади – 1;
- місцеві органи державної виконавчої влади – 1;
- наука – 1.

Респонденти мають різний досвід співпраці з АПД. Більше половини респондентів вже давно співпрацює з АПД, тобто, не втрачають інтересу до цього проекту, що можна трактувати як ознаку його корисності протягом тривалого часу.

Як довго Ви знайомі з діяльністю проєкту АПД?

20 відповідей



Корисність проєкту АПД підтверджується й тим, що більшість респондентів намагаються відвідувати усі заходи АПД, на які отримують запрошення.

Як часто Ви відвідуєте агрополітичні заходи АПД?

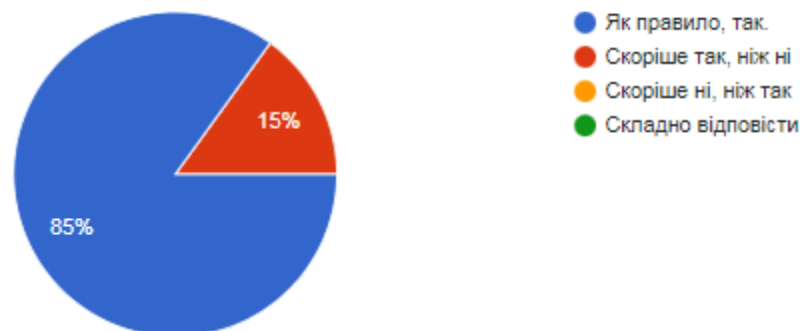
20 відповідей



15% респондентів зазначили, що інформація, отримана від АПД, не завжди є корисною для їхньої діяльності. Це добрий показник для роботи у сфері агрополітичного консультування, оскільки темами такої інформації часто є те, що ще не є сферою діяльності в Україні, наприклад, створення системи радників з аграрного і сільського розвитку у громадах.

Чи корисною для Вашої професійної діяльності є інформація, отримана від АПД через агрополітичні заходи, публікації, інформаційні бюлетені?

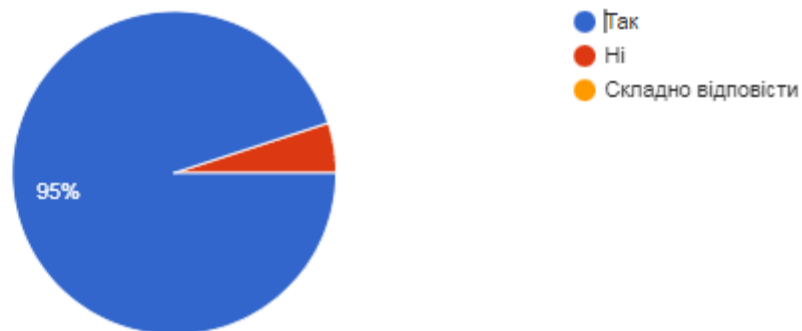
20 відповідей



Водночас, відповіді респондентів засвідчують, що інформацію, отриману від АПД через агрополітичні заходи, публікації, інформаційні бюлетені, 95% відсотків опитаних використовують у практичній діяльності, що є дуже високим показником корисності роботи АПД.

Чи вдалося Вам хоча б раз використати у своїй практичній діяльності інформацію, отриману від АПД через агрополітичні заходи, публікації, інформаційні бюлетені?

20 відповідей

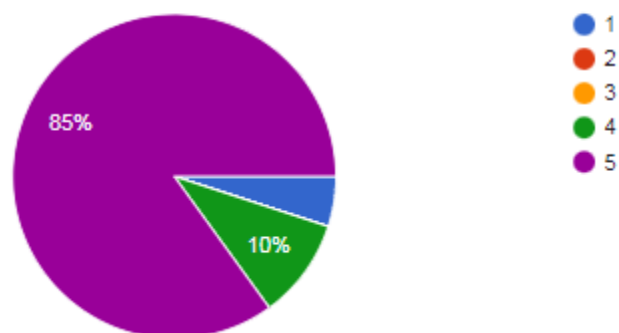


Високу оцінку отримала й якість підготовки заходів АПД

Оцініть (за п'ятибальною шкалою: 5 – найвищий бал, 1- найнижчий)

ЗАГАЛЬНУ якість підготовки та проведення агрополітичних заходів АПД:

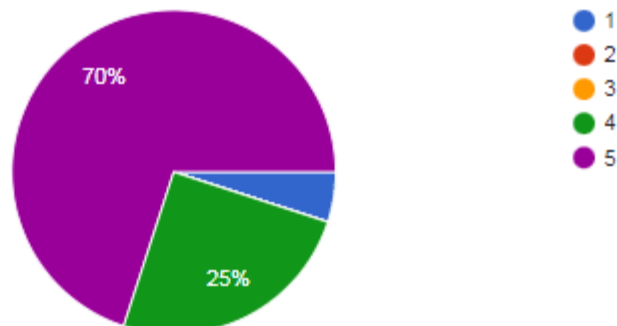
20 відповідей



За винятком одного респондента, інші вважають обрані АПД напрями роботи актуальними для України.

Оцініть (за п'ятибальною шкалою: 5 – найвищий бал, 1- найнижчий)
АКТУАЛЬНІСТЬ агрополітичних заходів АПД:

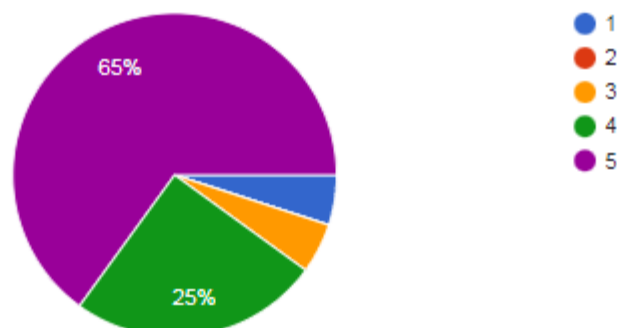
20 відповідей



Тільки 2 респонденти висловили претензії до доповідачів, консультантів, що були залучені до агрополітичних заходів АПД.

Оцініть (за п'ятибальною шкалою: 5 – найвищий бал, 1- найнижчий)
компетентність доповідачів/консультантів, що залучені до агрополітичних заходів АПД:

20 відповідей



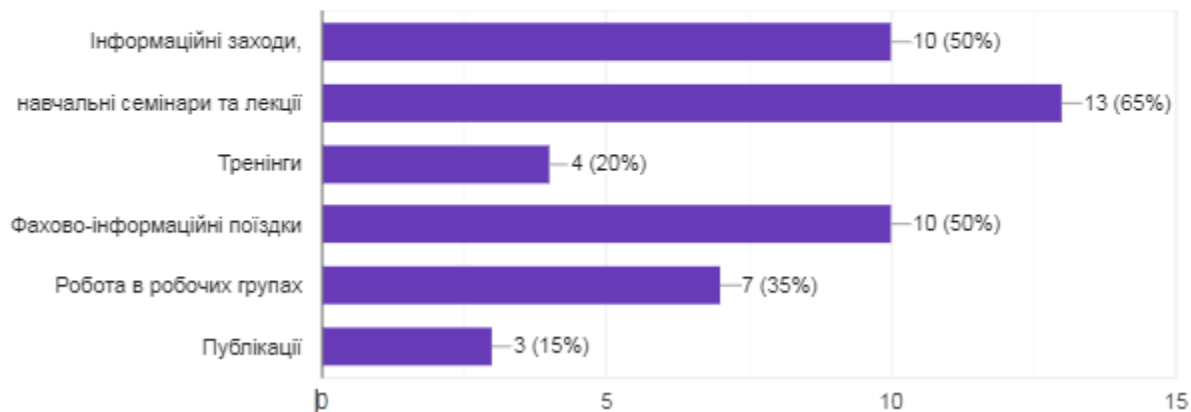
Серед опитаних як інструмент агрополітичного консультування, найбільш ефективними вважаються навчальні семінари та лекції, фахові інформаційні поїздки та інформаційні заходи.

Можна припустити, що через COVID-19 та війну можливість для очних тренінгів та роботи в робочих групах була обмеженою, тому оцінка ефективності таких заходів є невисокою

Видається доцільним провести більш поглиблену роботу щодо виявлення причин невисокої оцінки ефективності респондентами публікацій АПД

Який тип заходів, на Ваш погляд, є НАЙБІЛЬШ ефективними для для агрополітичного консультування? Оберіть не більше двох позицій:

20 відповідей



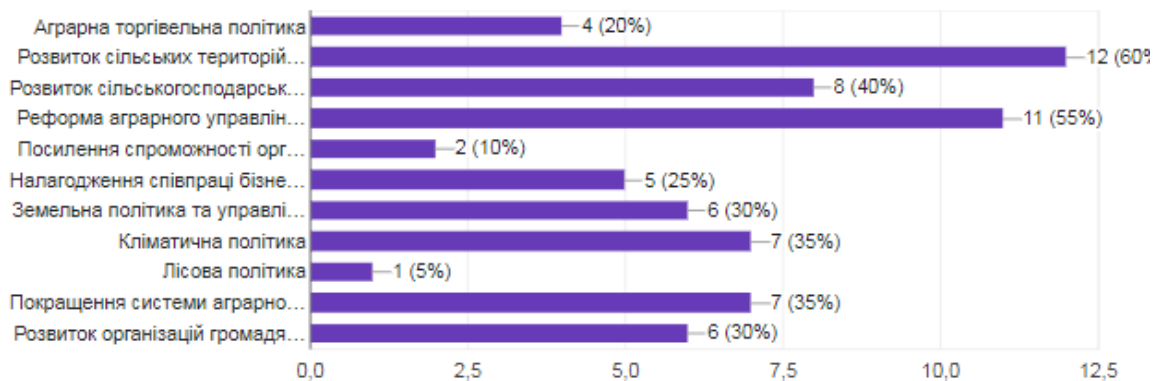
Найбільше зацікавлення викликають заходи АПД, що стосуються:

- розвитку сільських територій;
- реформи аграрного управління;
- розвиток сільськогосподарського виробництва.

Невисокий інтерес респондентів до питань лісової політики є зрозумілим, виходячи з фахового складу респондентів, а от низька зацікавленість до питань посилення спроможності органів управління територіальних громад, налагодження співпраці бізнесу та влади/громади може ілюструвати нерозуміння їх значення респондентами, що засвідчують дослідження¹¹⁹. Тоді ці теми варто розвивати, а не закривати.

Які з напрямів роботи АПД є для Вас найбільш цікавими? Позначте не більше 3 (трьох) відповідей

20 відповідей



¹¹⁹ <http://eapk.org.ua/contents/2020/11/99>

Відповіді на запитання «Що Вам найбільше подобається в агрополітичних заходах АПД?» були такими (відповіді наведено без редагування):

- Глибина підготовки
- Експертиза учасників...
- Пунктуальність
- Високий рівень підготовки і проведення заходів. Компетентні організатори і доповідачі.
- все
- актуальність
- організованість)
- організованість
- Фаховість, чіткість, змістовність
- якість заходів та фаховий підхід до їхнього проведення, якість аналітичних матеріалів
- професіоналізм і орієнтованість на реальні проблеми
- інформаційний матеріал, організація
- Аналітика
- розгляд дискусійних питань
- networking
- Компетентність і ґрунтовний підхід до розгляду проблем
- професійність
- іноваційні підходи до діалогу, - участь європейських експертів, - хороші фахівці команди АПД, знаючі, володіючі комунікаціями
- Організація роботи онлайн заходів, компетентність доповідачів.
- Учасники семінарів та лекцій - професіонали своєї справи! Багато іноваційних підходів та ін.

Надзвичайно важливими для поліпшення роботи АПД є відповіді на запитання «Що Вам найбільше НЕ подобається в агрополітичних заходах АПД?». Респонденти відповіли так (відповіді наведено без редагування)::

- Складно відповісти
- Відсутні негативні прояви
- Відсутність плану заходів на квартал
- нічого

- 0
- іноді затягнутість
- -
- дозування інформації щодо передового аграрного досвіду
- -//-
- зауважень немає
- недостатньо широка участь галузевої спільноти у заходах
- все подобається
- Некомпетентність.
- Іноді занадто широкий предмет обговорення.
- –
- Більшість заходів без відеофіксації і не можна потім їх передивитися, якщо щось пропустив.
- -----
- не подобається, що напрям освіти "видав". Лектори інколи підбираються "слабенькі" Було б добре, коли йде інформація в порівнянні (по періодам, по рокам, по Країнам)і".
- Є побажання наблизитись до практики сільського господарства, приєднати до участі безпосередніх виробників с.г. продукції. Зокрема малих фермерів, послухати їх проблеми з організацією виробництва і головне збуту продукції. Надати їм корисні практичні поради.
- Все на високому рівні.

Запитання, «Що б Ви побажали команді проекту АПД в контексті покращення ефективності агрополітичного консультування?» дало, окрім побажання успіхів і плідної роботи, такі результати:

- Розширення сфер діяльності, що, звичайно, потребує більше ресурсів, як людських, так і матеріальних.
- Більшої настирності у втіленні свого бачення.
- Плідної співпраці з професійними громадськими організаціями.
- Залучати більше науковців.
- Поширити практику обговорення питань з online залученням закордонних експертів.
- Більше офлайн заходів та інформаційних поїздок.

- Залучення до діалогу успішний бізнес та науковців.
- Бажаємо посилення прикладного характеру консультування, яке було б корисне безпосередньо для сільськогосподарських товаровиробників, домогосподарств, селян.
- При можливості, більше уваги приділити закордонній практиці.

Аналізуючи відповіді респондентів, можна запропонувати такі рекомендації для АПД:

- Розширення сфер діяльності.
- Більше зарубіжного досвіду.
- Більше офлайн заходів.
- Більше інформаційних поїздок.
- Більш активно просувати АПД та його продукти до аграрної спільноти.
- Більше комунікацій безпосередньо з виробниками сільськогосподарської продукції.
- Обирати варто більш вузькі теми для обговорення.
- Для зручності потенційних учасників бажано мати довгостроковий план заходів (хоча б на квартал).
- Заходи мають бути більш динамічними.
- Зробити доступними відеозаписи заходів.

Тільки два респонденти висловили зауваження до компетентності консультантів, що є учасниками заходів АПД,. Водночас, ці відповіді також не варто ігнорувати.

Деякі побажання респондентів буде складно реалізувати в рамках парадигми діяльності АПД. Наприклад, щодо прикладного характеру консультування, яке було б корисне безпосередньо для сільськогосподарських товаровиробників, домогосподарств, селян. Скоріше за все й не варто цього робити.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Невизначеність є однією із важливих характеристик української аграрної політики.

Сировинне сільське господарство, деградація сільських територій, децентралізація державного управління, зняття мораторію на обіг земель сільськогосподарського призначення, а також отримання Україною статусу кандидата в члени ЄС – вимагають нової аграрної політики, інституцій та інструментів її реалізації для переходу у більш високий, досконалий цивілізаційний стан як аграрної політики, так і суспільства, на загал.

Очевидно, що агресія росії проти України суттєво впливає на горизонти планування аграрної політики та пріоритетність завдань. Водночас, слід розуміти, що майбутнє починається сьогодні: робота на фоні війни не тільки щодо використання можливостей щодо торгівлі аграрною продукцією з ЄС, а й щодо інших напрямів у контексті євроінтеграції України стає ще більш актуальною.

Така робота пов'язана не необхідністю отримувати великі масиви інформації, знань, які часто є новими для українських гравців у сфері аграрної політики, тому роль агрополітичного консультування зростатиме.

Слід розуміти обмеженість ресурсів України для такої роботи, тому попит на агрополітичне консультування за участі міжнародних організацій, донорів теж зростатиме.

Формально існують інститути для інституції для побудови діалогу між різними суб'єктами аграрної політики та формування публічної, відкритої та конкурентної системи агрополітичного консультування. Водночас, конкурентність у сфері агрополітичного консультування ще не сформована через низку причин, зокрема: значний вплив великого бізнесу на органи влади; слабкість організацій, утворених представниками аграрного ММСП; низькою спроможністю ОМС/територіальних громад вирішувати питання сільського господарства. Окрім того, проекти міжнародної технічної допомоги останні роки у сфері агрополітичного консультування не демонстрували успіхів.

На загал, можна говорити про те, що культура **конкурентного** агрополітичного консультування не сформована. Як правило, консультування в аграрній сфері розглядається з позицій фахового консультування представників аграрного підприємництва. А визначені державою практики агрополітичного консультування (наприклад, громадські ради), здебільшого, є формальністю, а не дієвим інструментом.

Широкі політичні консультації щодо Спільної аграрної політики (САП) є звичною практикою ЄС. В Україні – здебільшого формальністю. Запровадження (реальне, а не формальне) такої практики – як і практики інших країн - в Україні могло б додати нової якості вітчизняній аграрній політиці.

Більшість форм і методів співпраці між владою та аграрними недержавними організаціями, що використовуються іншими країнами, присутні й в Україні. Ключовою відмінністю є якість такої співпраці, що часто визначається політичною силою професійних організацій аграріїв. Тому зміцнення таких організацій (особливо організацій, що представляють інтереси ММСП) є одним із важливих напрямів політики, задля підвищення її ефективності.

Викликом для української аграрної політики є усвідомлення політиками сутності аграрної політики, її відповідності світовим, зокрема, європейським, трендам, відповідності культурі формування та реалізації такої політики.

Війна «підсвітила» низку прорахунків у довоєнній аграрній політиці. Тому українська аграрна політика має перейти у нову фазу пошуку та формування нових цінностей, цілей, підходів через трансформацію політичної культури, де головною цінністю є не кількість виробленої чи експортованої продукції, а стале сільське господарство з людиною в центрі аграрної політики.

Наближення української аграрної політики до європейської САП – ключове завдання на післявоєнний період.

І тут важливого значення набуває діяльність з агрополітичного консультування як представників органів влади, так і представників різних суспільних груп.

В Україні незалежна, фахова система агрополітичного консультування ще не склалася. Тому площадкою для таких агрополітичних консультацій міг би стати проект АПД, зважаючи на набутий багаторічний досвід.

Аналіз законодавства, практики, проблем та викликів української аграрної політики дає підстави для твердження, що *теми/напрями діяльності АПД є високо актуальними для формування української аграрної політики нової якості*, в першу чергу, на основі європейських принципів і цінностей, що знайшли відображення у Спільній Аграрній Політиці ЄС.

Надзвичайно актуальною є діяльність АПД в частині розвитку сільських територій через розвиток сільськогосподарського підприємництва за участі територіальних громад. Це твердження базується на виявленому у процесі опитування інтересі до заходів АПД. Найбільше зацікавлення викликають заходи АПД, що стосуються: розвитку сільських територій; реформи аграрного управління; розвиток сільськогосподарського виробництва.

Розвиток сільських територій (сільський розвиток), на відміну від європейської практики, до цього часу не є частиною української аграрної політики та діяльності Мінагрополітики. Практично, темою запровадження інструментів сільського розвитку через аграрну політику на теперішній час не займається системно жоден із проектів міжнародної технічної допомоги. Тема також практично не розробляється українськими дослідницькими організаціями, насамперед, офіційними. *Виглядає доцільним підсилити зусилля АПД у цьому напрямку донором/донорами*

Виглядає також доцільним додати до традиційних нові напрями у діяльності АПД, які б сприяли «європеїзації» української аграрної політики, зокрема: системи управління аграрною економікою; зміцнення аграрних професійних об'єднань, зокрема, створених ММСП; професійне саморегулювання; запровадження підходів LEADER/LCCD в українську політику та практику; створення фондів в аграрній сфері на зразок європейських; формування сучасних систем поширення знань та інновацій, зокрема, дорадництва; сталий розвиток; вплив громад на використання земельних ресурсів; запровадження «зеленої» політики тощо.

Незалежність АПД дозволяє пропонувати для суб'єктів аграрної політики зважені рішення. І що є цінним, на основі європейського, зокрема німецького досвіду, що робить його унікальним.

Під час війнами АПД демонструє здатність швидко і гнучко реагувати на існуючі виклики, володіючи доволі обмеженими ресурсами, проводячи заходи на актуальну для воєнного часу тематику.

Це стало можливим завдяки фаховості персоналу АПД. А також, що є дуже важливим, завдяки роками налагодженим зв'язкам з різними стейкхолдерами аграрної політики, що робить цей проект особливим.

Ще один важливий аспект успіху проекту – агрополітичне консультування через демонстрацію досвіду, європейського, зокрема німецького.

Де-факто, АПД став важливою платформою для обговорення центральних фахових питань сільського господарства. Водночас, зважаючи на ситуацію, видається доцільним розвивати цю платформу. Діяльність такої платформи залишатиметься актуальною щонайменше до повного завершення процесів вступу України до ЄС.

Більшість із цих завдань є довготерміновими, оскільки стосуються політичних змін, які є пов'язані із суспільними ментальними змінами та ментальними моделями, що потребуватиме ще й значних ресурсів, що відкриває простір для розширення обсягів діяльності АПД.

Ключові бенефіціари високо оцінюють роботу АПД, що підтверджено результатами їхнього опитування:

- більшість бенефіціарів мають тривалий досвід співпраці з АПД, намагаються відвідувати усі заходи АПД, на які отримують запрошення, тобто, відчувають його корисність;
- обрані АПД напрями роботи бенефіціари вважають актуальними;
- отриману від АПД інформацію, бенефіціари використовують у своїй роботі;
- заходи АПД добре організовані, а залучені експерти/консультанти – фаховими.

Ключове побажання бенефіціарів щодо поліпшення роботи АПД - розширення кола учасників заходів за рахунок виробників сільськогосподарської продукції.

Через епідемію COVID-19, війну заходи АПД, як правило, проводилися онлайн. Бенефіціари бажають більше офлайн заходів та інформаційних поїздок, більше уваги приділити закордонній практиці.

Ще одне побажання від бенефіціарів «посилення прикладного характеру консультування, яке було б корисне безпосередньо для сільськогосподарських товаровиробників, домогосподарств, селян» можна зрозуміти. Водночас, це змінило б цілі такого проекту як АПД. Це завдання для дорадчих служб.

Очевидно, що АПД як платформа для агрополітичного полілогу відбувся. Відсутність суб'єктів для якісного агрополітичного консультування, іншої площадки для полілогу, робить його унікальним. Виклики, що постали перед Україною, надають особливого значення такій платформі. Ситуація диктує потребу у зміцненні спроможності агрополітичного консультування через розширення напрямів роботи АПД, що вимагає більшого ресурсного забезпечення – як людського, так і фінансового.